

GLASOVI GLASAËA

Problemi Zajednice

Septembar, 2000

Priština, Kosovo

Zajednički rad OEBS odeljenja za demokratizaciju:

Urednici:

Peter Collier i Brett Jones

Prevod:

Aleksandra Simonovic

Dizajn i naslovna strana:

Driton Kamberi

Izdavaè:

"INTERPRESS R. Company"

U saradnji sa:

**Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi
Odeljenje za Demokratizaciju**

Uz podršku i pomoæ:

**SAD Agencija za Medjunarodni razvoj (USAID)
Udruženje Majka Tereza**

Ostale podatke obezbedili su:

Misija Ujedinjenih Nacija na Kosovu (UNMIK)

Evropska Agencija za Obnovu

Svetska Zdravstvena Organizacija (WHO)

Medjunarodna Organizacija za Migracije (IOM)

Visoki Komesarijat Ujedinjenih Nacija za Izbeglice (UNHCR)

Regionalni Centar za Oèuvanje Životne Sredine za Centralnu i Istoènu Evropu

Medjunarodni Krizni Štab (ICG)

Medjunarodna Grupa Menadzera (IMG)

Sadržaj

1. Kratak Osvrt.....	5
2. Predgovor.....	3
3. Uvod.....	8
4. Prioriteti glasaca.....	10
· Zdravlje.....	11
· Obrazovanje.....	15
· Razvoj/Zaposlenost.....	19
· Voda.....	22
· Usluge Socijalnih Ustanova.....	25
· Struja.....	27
· Smestaj.....	29
· Putevi.....	31
· Zivotna sredina.....	33
· Smece.....	35
· Kanalizacija.....	37
· Zastita manjina.....	38
· Telekomunikacije/Posta.....	40
· Kultura.....	41
· Prevoz putnika.....	43
6. Dodatak: Prioriteti po regionima.....	44
7. Perspektiva manjina.....	46

Predgovor

Dok se izveštaj -Glasovi Glasaèa, Problemi Zajednice - objavljuje, Kosovo je na pragu prvih demokratskih izbora. Po prvi put narod na Kosovu ima mogućnost da učestvuje u slobodnom, poštenom i otvorenom glasanju za uspostavljanje lokalne demokratske vlasti. Može se opasti, odluke će biti decentralizovane, proces uspostavljanja lokalne samouprave na Kosovu će početi. A počeci tamo gde će uvek i trebalo da počnu - na nivou zajednice. Jer ako se demokratija određuje u odnosu na nešto onda se određuje u odnosu na potrebe lokalnih zajednica i potrebe pripadnika tih zajednica. Interesovanja, nadanja i problemi tih ljudi je ono što treba da stimuliše političare i da usmerava njihova politička angažovanja. Nakon svega, glasači su ti koji odlučuju u demokratiji. Na kraju ipak odlučuje narod a ne političari.

Samo u ovom kontekstu i u ovom duhu treba čitati ovaj izveštaj - kao deo jedne težnje da se sataknu lokalna pitanja i skrene pažnja na mišljenja glasača. I preciznije da se skrene pažnja političkih kandidata sa Kosova na ono što je za glasače bitno. Kada su predstavnici OEBS Odeljenja za demokratizaciju došli na ideju da sprovedu jedan opvakav izveštaj u proleće ove godine, bilo je to sa namerom da se pre svega započne dijalog između glasača i političara. Mi se nadamo da će jedan takav dijalog približiti dve grupe i njihove planove. Ako se pokažemo uspešnim, političke stranke će pokušati da odgovore glasačima svojim programima i glasačima će biti ponudjeno zadovoljavajuće rešenje putem glasačkih kutija.

Pored zahvalnosti za pomoć koju su nesebično pružile USAID, Saveti za Poboljšanje Zajednica, kao i društvo Majka Tereza, OEBS se takođe zahvaljuje svim ljudima koji su dali svoj doprinos ovom projektu i koji su dobrovoljno učestvovali u ime naroda sa Kosova. OEBS se nada da će ovo izdanje imati brojnu čitalačku publiku i da će biti od koristi članovima svih političkih partija, lokalnih i međunarodnih organizacija, i naravno ljudima na Kosovu.

Daan Everts, Ambasador

DSRSG/Šef Misije, OEBS Misije na Kosovu

Kratak osvrt

Ovo izdanje je rezultat OEBS Projekta -*Glasovi Glasaèa*- i predstavlja zajednièka interesovanja, perspektive i prioritete za preko hiljadu ljudi širom Kosova. Cilj ovog projekta kao i ovog izdanja je da ohrabri politieke partije i kandidate da se skoncentrišu na konkretna i odredjena pitanja koja se direktno tièu glasaèa na Kosovu i da se biraèima omoguæi sredstvo kojim æe angažovati politieke kandidate u diskusijama i debatama koje su fokusirane i konstruktivne.

Kako bi ostvarili ovaj cilj, predstavnici OEBS-a su se sastali sa preko 70 zajednica na Kosovu. Na tim sastancima od ljudi u pomenutim zajednicama je zatraženo da odrede 15 prioriteta definisanih odredbom UNMIK-a o lokalnim opštinskim samoupravama na Kosovu, kojima æe se izabrani opštinski lideri baviti. Takodje je zatraženo da detaljno obrazlože pet, po njima, najvažnijih pitanja. Sa par izuzetaka, ovi sastanci su imali efekata, a njihovi rezultati su bili jasni i zadovoljavajuæi. Povremeno bi šira politieka pitanja, kao što su konaèni status Kosova i odgovornosti ili neuspesi medjunarodne zajednice, se javljala tokom diskusija; medjutim, veæina uèesnika je pokazala svoju zainteresovanost i spremnost da direktno ukaže na naèin na koji treba da se izabrani opštinski lideri pozabave pitanjima lokalne zajednice.

Sve u svemu, rezultati ukazuju da ljudi na Kosovu žele da krenu napred, da se oslobode straha i nasilja, da vide napredak svog društva i da dostignu nivo modernizacije koji se može porediti sa ostatkom Evrope. Oni su postali nestrpljivi i isfrustrirani usled verovanja da je ošteæenja i nefunkcionalna infrastruktura Kosova onemoguæila ekonomski i društveni razvoj. Još urgetnija je njihova potreba da prevazidju svakodnevne borbe sa ogranièenim mogućnostima za leæenje, obrazovanje, zaposlenje, društvene i druge javne usluge koje se smatraju neophodnim za normalan život. Samim tim, ono što se smatra najvažnijim jesu pitanja zdravstvene zaštite, obrazovanja, ekonomskog razvoja i zaposlenja, normalnog snabdevanja vodom i drugih društvenih usluga, i to baš ovim redom.

Pitanje od najveæeg prioriteta jeste pitanje zdravstvene zaštite. Naroèito, ljudi tvrde da nema dovoljno bolnica ili klinika da se pobrinu o zdravlju stanovništva i da je taj problem najprisutniji u seoskim zajednicama u kojima èesto nema nijedne zdravstvene ustanove. A tamo gde ih ima, one su prepune, u njima radi nestruèno osoblje, nedostaje im oprema i lekovi a i uslovi su nehygijenski. Zabrinutost raste sa porastom cene leæenja, a narorièito lekova. Pitanja zdravlja žena se takodje smatraju prioritetom. Medju predloženim rešenjima je izgradnja klinika u selima, sa subvencionisanim plaæanjem lekova, poveæanim stepenom vakcinacije kao i sprovođenjem zdravstvenih programa prevencije.

Drugi prioritet jeste pitanje obrazovanja koje se smatra ne samo znaèajnim za prenošenje znanja i umeæa mladima, veæ i kao osnova za izgradnju modernog, demokratskog i

civilizovanog društva. Stalno se uoava direktna veza izmedju trenutnih problema obrazovanja i nezaposlenosti kao i pojave kriminala medju mladim ljudima. Ljudi priznaju napredak u rekonstrukciji škola, ali tvrde da treba obnoviti preostale porušene škole, izgraditi nove škole, opremiti ih savremenom opremom koja je neohodna za normalno odvijanje procesa nastave. Postoji velika zabrinutost za mlade ljude koji su obeshrabreni ili onemogućeni da se obrazuju, posebno deca koja ne mogu da se upišu u srednje škole, deca iz zabaenih seoskih zajednica kao i žene. Usaglašeno je da se obrazovni standardi dovedu do standarda zapadne Evrope, da se poboljša struenost predavaea, da se izvrši reforma gradiva, da se izvrši depolitizacija i uvede profesionalizam. Prvi korak ka poboljšanju kvaliteta obrazovanja jeste poveæanje plata predavaèima kao i njihove odgovornosti.

Potreba da se mogućnosti zaposlenja poveæaju i poboljšaju uslovi za ekonomski razvoj su od najveæe važnosti za stanovnike Kosova. Kao i obrazovanje, pitanje nezaposlenosti se èesto smatra uzrokom velikog broja društvenih problema ukljuèujæi i kriminal. Veæina ljudi vidi ekonomski preporod neohodnim za napredak Kosova. Oni kažu da fabrike postoje, ali veæina njih ne radi i propada, mada je Kosovo bogato prirodnim resursima ali se ona ne iskorišæavaju. Privatizacija, carinjenje uvozne robe da bi se zaštitila privatna preduzeæa, kao i strana ulaganja su kljuena rešenja; medjutim bolje funkcionisanje banaka, elektrana, kao i poboljšanja celokupne infrastrukture smatraju se neohodnim za ulaz stranih investicija.

Nedostatak pijae vode predstavlja ozbiljan problem na Kosovu. Ljudi, a posebno oni na selu, se svakodnevno suoævaju sa nedostatkom vode. Drugi istièu neophodnost vode za gajenje životinja, za proizvodnju hrane kao i za industriju. Zagađena ili prljava voda je takodje veliki problem koji èesto izaziva bolesti. Opšte mišljenje je da pravi problem nije nedostatak vode veæ nedostatak sistema koji bi vodu odveo tamo gde treba. Konstrukcija ili dogradnja takvih sistema, ukljuèujuæi i one za navodnjavanje, su najèešæa rešenja koja se nude.

Pitanje usluga socijalnih ustanova, kao peti prioritet, izaziva direktne odgovore "vratiti penzije, obezbediti socijalnu pomoæ za udovice, ivalide i siroèad". Ljudi su svesni napora koje UNMIK ulaže da pomogne onima kojima je ta pomoæ potrebna, ali opšte je mišljenje da je ta pomoæ neadekvatna. Ponovo uvođenje penzija i poboljšanje usluga društvenih ustanova se smatraju urgetnim prioritetom. Pored pomoæi koju pruža UNMIK kroz svoje centre za socijalni rad, mnogi predlažu uvođenje poreza kako bi se prikupila neophodna sredstva.

Problem struje je šesti na listi prioriteta i razlog za zabrinutost svakome na Kosovu. Dva su osnovna argumenta kada se govori o neophodnosti normalnog snabdevanja strujom: prvi-struja je neohodna za normalan život; drugi-struja je osnovni preduslov za ekonomski razvoj i strana ulaganja. Da bi se rešio ovaj problem, velike investicije treba uložiti u rekonstrukciju elektrana i elektriène mreže, zaposliti struènjake koji æe održavati sisteme a ljudi moraju redovno plaæati raèune za struju.

Smeštaj i dalje predstavlja veliki problem i smatra se da brzina rekonstrukcije nije odgovarajuæa. Imajuæi u vidu da je zima na pragu, ovaj problem postaje sve urgetnij, posebno u regionu Peæi/Peje, gde su ratna ošteæenja najveæa. Ljudi bez svojih domova se suoævaju sa lošim i èesto nezdravim uslovima, kao i sa nedostatkom prostora kada su velike porodice smeštene u malim prostorijama. Oni bi jako želeli da ponovo izgrade svoje domove ali su obeshrabreni nedostatkom materijala ili sredstava da ga kupe. Samim tim, oni smatraju da medjunarodna zajednica kao i izabrani oopštinski lideri treba više da se pozabave rekonstrukcijom kuæa pre zime.

Osmi problem na listi prioriteta je problem puteva. Opšte uvreženo mišljenje je da bez dobrih puteva ljudi otežano idu iz mesta u mesto, otežano prevoze robu, materijale i sirovine

od kojih zavise oni sami, a i privreda. Kao i kada je reè o struji, smatra se da ekonomski razvoj u mnogome zavisi od razvoja i održavanja transportne mreže i mreže puteva. Takodje sve su eešai problemi nastali usled ueestalijeg saobraæaja. Rešenje ovoga problema leži u popravljanju puteva, a to se može ostvariti jedino nametanjem poreza.

Pored problema puteva, sveprisutni su i problemi zaštite životne sredine, problemi komunalnih usluga, kao i problemi sa kanalizacijom. Pitanja koja se najeešae dovode u vezu sa oèuvanjem životne sredine u tesnoj su vezi sa oèuvanjem zdravlja građana, a kao rešenje nameæe se sprovođenje programa kojima æe se postiaei viši stepen svesnosti građana, kao i prihvatanje ne samo liène, veæ i kolektivne odgovornosti prema oèuvanju životne sredine. Problem sakupljanja smeæa zauzima deseto mesto na listi prioriteta; ovim pitanjem se bavi veliki broj ljudi koji upuæuju i svoje pismene komentare. Kao osnovni problem istiee se sve veæi broj djubrišta u samim varošima, nedostatak prostora za odlaganje smeæa i mogućnosti za reciklažu što je u mnogome ozbiljna pretnja higijeni i zdravlju uopšte, i ponovo, nedostatak svesti kod ljudi u odnosu prema životnoj sredini i na taj naèin nanošenje štete samoj životnoj sredini. Problemi sa kanalizacijom se takođe sagledavaju kroz pretnju zdravlju i životnoj sredini, a rešenje je u boljim metodama odlaganja smeæa i izgradnja za to pogodnih objekata.

Zaštita prava manjine je na dvanaestom mestu od ukupno petnaest tekuæih pitanja. Pitanjem perspektiva manjina detaljnije se bavi posebno poglavlje. Ono što se posebno naglašava u mnogim diskusijama kada je zaštita perspektiva manjina u pitanju jeste moralna i etièka odgovornost svih èlanova jednog društva kako bi se oèuvala prava i bezbednost svakoga, a najviše onih najugroženijih. Mnogi smatraju da je sloboda i bezbednost svih èlanova jedne zajednice osnovni preduslov za razvoj demokratskog društva, a veæina ljudi smatra da je oseæaj emocionalne istrošenosti rezultat godina mržnje i nasilja koje su pretrpeli; i izražava želju da zaborave na prošle tragedije, a žele da prihvate ideju o svim ljudima koji žive bezbedno i slobodno.

Mada se problem telekomunikacija i pošte, kulturnih aktivnosti i gradskog saobraæaja smatra problemom manje važnosti_ u odnosu na ostala pitanja, ne sme se prevideti èinjenica da mnogi ljudi èesto insistiraju na tome da je svih petnaest pitanja jako važno i da je rangirati neko pitanje kao "manje važno" vrlo teško. Mnogi ljudi koji se bave temom kulture istieu životni znaèaj i terapeutsku vrednost aktivnosti kao što su sport, muzika i igra. Ove aktivnosti su od velikog znaèaja za razvoj mladih ljudi. I konaèno, prevoz putnika je od velikog znaèaja posebno za one koji žive u ruralnim oblastima i koji su ugroženi lošim funkcionisanjem transportnih usluga.

Rang	Predmet Diskusije	Rezultat (1 - 3 skala)
1	Zdravstvena Zaštita	2.67
2	Obrazovanje	2.62
3	Ekonomski Razvoj/Zaposlenost	2.50
4	Voda	2.35
5	Usluge Socijalnih Ustanova	2.31
6	Struja	2.30
7	Smeëtaj	2.21
8	Putevi	2.02
9	Zaštita životne sredine	1.81
10	Odnnošenje Smeæa	1.67
11	Kanalizacija	1.55
12	Zaštita Manjina	1.52
13	Telekomunikacije i Pošta	1.50
14	Kulturne Aktivnosti	1.38
15	Prevoz putnika	1.24

Uvod

28. oktobra ove godine narod Kosova æe imati priliku da izabere svoje opštinske lidere na demokratskim izborima. Ako demokratija predstavlja vladavinu ljudi, pravi primer demokratije je tamo gde ljudi biraju svoje èlanove iz svojih zajednica koji æe sluæiti njihovim zajednièkim interesima. Kako bi ovaj sistem funkcionisao, ljudi moraju biti obavješteni o onima koji æe njih predstavljati i moraju znati o onome šta æe oni uraditi za njih ako budu izabrani, a izabrani predstavnici se moraju obavezati da æe sluæiti interesima svog naroda. Tako, moæe se slobodno reæi da su kako nada tako i izazov koji prate radjanje demokratije podjednako vaæni.

Svrha ovog izdanja, *Glasovi Glasaèa*, jeste u upoznavanju opštinskih kandidata, kao i javnosti sa pitanjima i prioritetima zajednice koja se odnose na narod Kosova. U širem smislu, namera je da se ohrabri narod da shvati da izbor politieara zavisi od njihove volje, i da samim tim podstakne politieare da se obrate ljudima sa jasnim i konkretnim predlozima tako što æe reæi kako bi oni rešili tekuæe probleme svojih zajednica.

Da bi postigli ovaj cilj, Odeljenje za Demokratizaciju OEBS-a je na poèetku ove godine poèelo sa prikupljanjem informacija o interesovanjima i problemima glasaèa, a tokom leta je oragnizovano više od sedamdeset sastanaka na nivou opština širom Kosova. Uz svesrdnu pomoæ USAID-a, predstavništva za Inicijative Tranzicije, udruæenih Saveta za poboljšanje života u zajednicama, Udruæenja Majka Tereza kao i drugih meðunarodnih i lokalnih organizacija, više od hiljadu ljudi je prisustvovalo ovakvim skupovima. Meðu uèesnicima bilo je ljudi razlièitih godina, porekla, profesija; uèestvovali su i æene, mladi ljudi, seljaci, Romi, Turci, Srbi, Bošnjaci.

Podaci su se prikupljali direktnom metodologijom. Prilikom svakog okupljanja od ljudi se traæilo da odrede prioritete ili da klasifikuju u 3 kategorije po vaænosti 15 pitanja definisanih *Odredbom UNMIK-a o Lokalnim Samoupravama na Kosovu* i na taj naèin utvrde pitanja i odgovornosti kojima æe se izabrani opštinski lideri rukovoditi. Nakon što su definisana pitanja po prioritetu, po 5 u svakoj od 3 grupe, uèesnici su raspravljali detaljno o svakom pitanju ponaosob, definisali postojeæe probleme i predloæili moguæa rešenja. Svaki uèesnik je imao priliku da doda pitanja kojih nije bilo na listi od 15 pitanja i takoæe da u pisanoj formi iskaæe svoj komentar na sopstveni izbor prioriteta. Sledi 15 pitanja ili kompetencija definisanih odredbom UNMIK-a:

1. Zdravstvena zašita	6. Kulturne aktivnost	11. Struja
2. Obrazovanje	7. Voda	12. Telekomunikacije/Pošta
3. Socijalne usluge	8. Kanalizacija	13. Zašita zivotne sredine
4. Odnosenje smeca	9. Putevi	14. Ekonomski razvoj / Zaposlenost
5. Smeštaj	10. Prevoz putnika	15. Zašita manjina

Opšta reakcija uèesnika na ovim skupovima može se oceniti jako pozitivnom. Ljudi su pokazali visok nivo gradjanskog uèešaa, cenili su dobijenu šansu da se èuju i rado su prihvatili da uèestvuju u procesu izgradnje svoje demokratije. Uèesnici su ponekad pokazivali interesovanje i za veaa politieka pitanja, kao što je konaèan status Kosova, ili su raspravljali o odgovornostima ili nedostacima meunarodne zajednice, ali najviše su se bavili pitanjima određenih problema od važnosti za njihove zajednice kao i onim što bi oni želeli da njihovi lideri urade po tim pitanjima.

Kao što i sam naslov ukazuje, *Glasovi Glasaa* predstavlja ideje, mišljenja i perspektive naroda sa Kosova, a ne ideje, mišljenja i perspektive predstavnika OEBS-a niti izdavaèa ovog izdanja. Takođe treba naglasiti da ovo nije nauèna niti demografska studija iako sve na to ukazuje samim tim što je uložen veliki napor da se prikupi razlièit broj mišljenja koja u širem smislu daju sliku èitavog stanovništva i to na naèin koji je izbalansiran, taèan i pošten. Svrha ovde predstavljenih zakljuèaka nije u okonèanju debate, veæ, naprotiv, naglašavanju potrebe za nastavljajem debate.

Prioriteti Glasaača

Naveli smo 15 pitanja po stepenu urgentnosti i važnosti po narod sa Kosova. Kako bi rangirali pitanja, uèesnici skupova *Glasovi Glasaača* su svako pitanje opisali kao veoma "Važno" (3 poena), "Važno" (2 poena) ili "Manje važno" (1 poen). Zatim je sve to sraèunato da bi se dobio proseèni rezultat širom Kosova za svako pitanje od 1 do 3. Tako, pitanje zdravstvene zaštite je na prvom mestu sa proseènim rezultatom od 2.67, dok je prevoz putnika na poslednjem mestu sa proseènim rezultatom od 1.24.

Rang	Predmet Diskusije	Rezultat (1 – 3 skala)
1	Zdravstvena Zaštita	2.67
2	Obrazovanje	2.62
3	Ekonomski Razvoj/Zaposlenost	2.50
4	Voda	2.35
5	Usluge Socijalnih Ustanova	2.31
6	Struja	2.30
7	Smeštaj	2.21
8	Putevi	2.02
9	Zaštita zivotne sredine	1.81
10	Odnnošenje Smeca	1.67
11	Kanalizacija	1.55
12	Zaštita Manjina	1.52
13	Telekomunikacije i Pošta	1.50
14	Kulturne Aktivnosti	1.38
15	Prevoz putnika	1.24

1. Zdravstvena Zaštita

U selima, pa čak i u gradovima, ljudi boluju od bolesti koje su u civilizovanom svetu veæ odavno zaboravljene.

Lekar, Priština/Prishtina

Zdravstvena zaštita je pitanje koje su uèesnici skupa najèešæe definisali kao pitanje najveæeg prioriteta, čak i preduslovom za uspešno društvo. Upravo zbog važnosti koja se pridaje pitanju zdravlja i zdravstvene zaštite širom Kosova, ljudi su jako glasni u isticanju nedostataka u sadašnjem sistemu zdravstvene zaštite, a takoæe i u isticanju boljih ideja koje bi želeli da se ostvare. Odreðenije, ljudi su zabrinuti zbog lošeg stanja bolnica i klinika na Kosovu – zastarele ili nepostojeæe opreme, loših higijenskih uslova, prepunih objekata – kao i poteškoæama dobijanja adekvatnih zdravstvenih usluga u selima. Ispitanici su u nemogućnosti da plate visoke cene lekova ili kuæne posete privatnih lekara. Oni takoæe smatraju da su plate zdravstvenih radnika previše niske u odnosu na težinu posla kojim se bave.

Pitanja preventivne medicine i poboljšanja zdravstvenog obrazovanja su takoæe razmatrana kao veoma važna. Mnogi su mišljenja da do zdravstvenih problema na Kosovu dolazi usled neadekvatnih sanitarnih uredjaja; njima je potrebno obezbediti redovnu vakcinaciju njihove dece kao i informisanje široke javnosti o prevenciji bolesti. Pored toga, pokrenuto je pitanje neželjenih trudnoæa. Procenjeno je da samo jedan procenat populacije Kosova koristi savremena kontraceptivna sredstva, a neke bolnice izveštavaju da se dnevno broj abortusa može meriti sa brojem roðenja. Mnogo žena smatra da je zdravstvena edukacija žena neophodna, a posebno treba imati u vidu ruralne predele.

Bolnice i Medicinska Oprema

Pitanje koje se èesto pokreæe odnosi se na to da regionalne bolnice i klinike nemaju osnovnu opremu, a i onda kada je imaju, ta oprema je stara trideset i više godina. Održavanje opreme je vrlo slabo, kažu stanovnici Gnjilana/Gjilan, i nema dovoljno rezervnih delova kada se oprema pokvari.

Ekonomista iz Peæi/Peje kaže “ Neophodne su nam modernije bolnice i oprema. Ne želim da dodjem u situaciju da napuštam Kosovo kad god je u pitanju i najjednostavnije leæenje.” Ovaj problem se javlja u svim opštinama. Advokat iz Peæi/Peje dodaje: “Javlja se potreba

---

¹ Helene Lefevre-Cholay, “Maternal, Child and Reproductive Health in Kosovo,” World Health Organization October 1999.

Podaci vezano za zaštitu zdravlja

- Urađena je nezavisna studija o šteti nanesej bolnicama i klinikama na osnovu koje je ustanovljeno da je od 465 zdravstvenih objekata (bolnica, zdravstvenih centara i klinika) na Kosovu, 246 (52.9%) bilo ošteæeno, a 61 (13.1%) je bilo potpuno uništeno.*
- Danas postoji pet regionalnih bolnica u Prizrenu, Djakovici/Gjakova, Peæi/Peja, Gnjilanu/Gjian i Mitrovici/Mitrovica i jedna Medicinska škola u Prištini/Pristhina.
- Na 1,000 stanovnika Kosova dolazi 2.2 kreveta, u poredjenju sa prosekom EU od aproksimativno 7.3 kreveta na 1,000 stanovnika.
- Aproksimativno 400 klinika i zdravstvenih centara pruža dodatne zdravstvene usluge širom Kosova.*
- 75 ambulanti pruža svoje usluge na nivou Kosova što je nedovoljno da opsluži stanovništvo.**
- 13,200 ljudi je zaposleno u sektoru zdravstvene zaštite, od kojih 2,300 su lekari a 6,000 medicinske sestre.***
- Po proceni, 70 –75 % populacije Kosova je vakcinisano protiv deejih zaraznih bolesti, što predstavlja jedan od najnižih stepena imunizacije u Evropi.****
- Kosovo ima najveæu stopu mortaliteta novorođenadi u Evropi, 27.8 na 1,000 živo rođenih, kao i najveæu stopu rođenja 22.1 na 1,000. Međutim, u celoj pokrajini samo je jedan lekar specijalista-pedijatar za 30,000 dece ispod 5 godina starosti.*****

* "Kosovo Building Assessment." International Management Group, April 2000.

** "Kosovo: Reconstruction 2000" European Union/UNMIK Department of Reconstruction, April 2000 pp 63.

***World Health Organization Pristina

**** "Strengthening Epidemiological Services in Kosovo; A mid term Action Plan 1999 – 2002," World Health Organization.

***** Helene Lefevre-Cholay, "Maternal, Child and Reproductive Health in Kosovo." World Health Organization, October 1999.

za veæim brojem specijalista kako bi se poveæala efikasnost u sistemu održavanja zdravstvene zaštite na Kosovu." O pitanju opreme, medicinska sestra iz Prištine/Pristhina kaže da su zastareli rentgen aparati "sramota" za sistem zdravstvene zaštite Kosova. Dodatni problemi, nedostatak vode ili struje, u mnogome otežavaju održavanje higijene. Jedna žena iz Đakovice/Gjakove je eksplicitna kada su problemi zdravstvene zaštite na Kosovu u pitanju:

"Vrlo èesto su bolnice i klinike prepune insekata, a hrana nije za ljudsku upotrebu. U jednoj sobi je smešteno previše pacijenata. Njih moraju da neguju èlanovi njihovih porodica zato što su medicinske sestre prezauzete ili nisu zainteresovane. Ponekad, ljudi koji u bolnicu dolaze da bi se leæili odlaze još bolesniji jer u bolnicama vlada nehigijena, pa se pacijenti tako i razbole."

Klinike i seoske zajednice

Ljudi na Kosovu su mišljenja da nema dovoljno zdravstvenih ustanova na selima. Iako se širom Kosova, pored bolnica, može nabrojati 381 ambulanti i 42 zdravstvena centra, narod je zabrinut zbog udaljenosti tih zdravstvenih ustanova. Jedan èovek iz Vitine/Viti piše: "Potrebno nam je više klinika na selima jer je život na selu bez lekara ili medicinske sestre jako težak." Stanovnici manjih i izolovanih mesta istieu da im je vrlo teško da dođu do najbližeg zdravstvenog centra, naroèito zimi. Stanovnici Uroševca/Ferizaj se brinu o izolovanim selima i kažu: "Zdravstvena zaštita u planinskim predelima u toku zime predstavlja jako ozbiljan problem. Ako se èovek razboli, a ne može da ode lekaru, to najozbiljnije ugrožava njegovo zdravlje i vrlo brzo dovodi do smrti. Stanovnici Podujeva / Podujeve kažu: "Mnogi ljudi ne mogu da stignu do najbližeg zdravstvenog centra zbog lošeg psihofizièkog stanja u kome se nalaze i oni ostaju kuæi i pate." Ovaj problem imaju i stanovnici sela Magura jer, da bi uradili analizu krvi, oni, zbog poteškoæa sa prevozom, moraju da putuju 12 kilometara do Lipljana/Lipjan ili 20 kilometara do Prištine/Pristhina. U Kaminici/Kaminice) kažu: "Lekar dolazi jednom nedeljno u kliniku. Ljudi ne oboljevaju samo jednom nedeljno veæ svakog dana." Stanovnici Srbice/Skenderaj istieu da najbliži zdravstveni centar, koji pruža zdravstvene usluge za još 52 okolna sela, nije dobro opremljen pa se u njemu ne mogu tretirati ni najlakši sluèajevi.

Takodje jedno od pitanja jeste i pristup zdravstvenim ustanovama u mestima podeljenog stanovništva. U Mitrovici/Mitrovica jedan stariji èovek kaæe: "Da bih posetio lekara moram da idem iz severnog dela grada u juæni deo grada. Poæto sam ja star, za mene su redovne posete lekaru jako vaæne. Bojim se da æe mi jednog dana brza reakcija lekara biti neophodna, ali lekari æe biti suviæe daleko da bi mi pruæili hitnu pomoæ." Ljudi se zalaæu za izgradnju veæeg broja zdravstvenih klinika u selima "tako da æe samo najozbiljniji sluèajevi morati da potraæe medicinsku pomoæ u gradskim bolnicama" i tako æe "svaki grad imati svoju bolnicu, a svako selo æe imati svoju kliniku." Oni se takoæe zalaæu da u tim klinikama radi osoblje svakodnevno umesto dosadaænje prakse dolaska lekara jednom ili dva puta u toku nedelje, i pozivaju lekare i medicinske sestre da doðu i u manja sela.

Troækovi leèenja

Visoke cene leèenja se èesto navode kao razlog velikih frustracija. Ljudi misle da su cene lekova previsoke, neki to smatraju korupcijom i pitaju se da li time medicinsko osoblje nadoknaðuje svoja niska primanja. Jedan èovek iz Podujeva/Podujeve kaæe: "Bolnice su prepune i mi moramo da èekamo u redu satima. Mnogi pacijenti reæavaju svoje probleme tako æto plate usluge lekara koji inaèe rade u bolnici, ali koji zbog preterane guæve nisu u moguænosti da ih prime u radno vreme bolnice." Visoke cene i prepune bolnice predstavljaju veoma vaæna pitanja u mnogim opætinama. Grupa isitanika u Gnjilanu/Gjilan zakljuèuje da "zdravstvena zaætitita ljudi treba da bude besplatna za one ljude koji ne mogu da priuæte da plate", dok u Dragaðu/ Dragash stanovnici primeæuju da se "u zdravstvenim klinikama ne mogu nabaviti potrebni lekovi, a i onda kada se mogu nabaviti, lekovi su preskupi."

Preventivna medicina

Preventivna medicinska zaætitita je takodje jedno od pitanja visokog prioriteta. Ovo pitanje je od posebne vaænosti jer se njime podstièe redovnija vakcinacija podiæe nivo svesnosti o neophodnosti zdravstvene zaætitite. Priætinski /Prishtina dermatolog istièe da "viæe treba raditi na prevenciji bolesti i zdravstvenoj edukaciji" i dodaje: "buduæei opætinski lideri treba da uloæe sredstva u preventivno leèenje." Jedan nastavnik iz Priætine/Prishtina predlaæe "izgradnju posebnih ustanova za prevenciju bolesti i prevenciju bolesti zavisnosti kao æto je narkomanija."

Zdravlje æena

Pitanje zdravlja æena se èesto javlja, a naroèito kada se govori o seoskim mestima. Jedna æena iz Podujeva/Podujeve kaæe: "Situacija u selima je veoma teæka, a posebno kada je reèe o edukaciji na temu kontraceptivnih sredstava." Lekari se ne bave problemima æena. Takoæe, u proælosti nije bilo otvorenog dijaloga na temu kontracepcije i zdravlje æena, a kao posledica toga jeste èinjenica da æene nerado traæe savete po pitanju kontraceptivnih metoda. Grupa æena iz Priætine/Prishtina navodi da mnogi lekari nisu dovoljno struèeni da ih uputi u osnovne stvari ili su nezainteresovani za pitanje zdravlja æena. Ðtaviæe, ustanove za planiranje porodice praktièno ne postoje u selima, a æene, u skladu sa svojim tradicionalnim vaspitanjem, bivaju obeshrabrene pri pokuæaju da saznaju neæto viæe o kontraceptivnim metodama.

Jedno od pitanja je i visoka stopa mortaliteta na Kosovu – po proceni Svetske zdravstvene Organizacije (WHO) iznosi 27.8 na 1000 æivoroæenih beba. Takoæe je aktuelno i pitanje brige o trudnicama koje nemaju adekvatnu negu kako pre tako ni posle poroðaja. Jedan

Glasovi Glasaa

---

pravnik iz Podujeva/Podujeve piše: *World Health Organization*

“stopa rodjenja je visoka na Kosovu, ali je isto tako prisutna i velika smrtnost novorođenih beba i upravo zato moramo posvetiti više pažnje zdravlju majke i deteta.”

Bolnica	Broj kreveta po bolnici	Broj kreveta na 1,000 pacijenata
Pristina/Pristina	2,377	4.1
Pec/Peja	487	2.1
Dakovica/Gjakova	523	2.1
Prizren	651	1.6
Gnjilane/Gjilan	488	1.6
Mitrovica/e	470	1.5

Zaključak

Uopšte prihvaćen stav jeste da je dobra zdravstvena zaštita, a samim tim i zdrava populacija jedna od osnova na kojoj æe se Kosovo izdæi ili propasti. “U zdravom telu, zdrav duh” je poslovice koja se vrlo èesto ponavlja što ukazuje na to da je oèuvanje dobrog zdravlja preduslov za “dobro društvo.” Veruje se da razvoj društva zavisi od zdravlja tog društva, pa se tako buduæi opštinski lideri moraju, kako bi obezbedili razvoj i blagostanje Kosova, skoncentrisati na poboljšanje zdravlja stanovništva i sistema za zaštitu zdravlja.

2. Obrazovanje

Tamo gde nema škola, ima zatvora.

Nastavnik, Podujevo/Podujeve

Odmah posle zdravstvene zaštite kao najvećeg prioriteta, obrazovanje se smatra sledećim prioritetom. Vrlo često se može naći i na prvom mestu na listi prioriteta i to na osnovu pisanih komentara; širom Kosova ljudi insistiraju da se fundamentalna važnost obrazovanja ne treba previše naglašavati. Ako se zdravstvena zaštita smatra preduslovom za ljudski život, obrazovanje se onda smatra ne samo preduslovom za razvoj ljudskog uma, već i preduslovom za razvoj modernog, demokratskog i civilizovanog društva. Sve se čineći dovodi u direktnu vezu trenutna situacija sa obrazovanjem na Kosovu sa povećanom nezaposlenošću, otudjvanjem i porastom kriminala među mladima Kosova.

Kada je u pitanju obrazovanje, glasači su glasni, jasni i jedinstveni: Kosovo se mora posvetiti izgradnji, ekspanziji i modernizaciji sistema školstva na svakom nivou, počevši od predškolskih ustanova do univerziteta i šire. Uništene škole se moraju obnoviti, moraju se izgraditi nove škole i opremiti savremenom opremom koja će omogućiti stvaranje prave školske sredine. Svima se mora omogućiti pristup tim školama, mladi ljudi se moraju podstaći. Obrazovni standardi moraju se dovesti do zapadno-evropskih standarda; nastavnici moraju poboljšati svoj rad; gradivo se mora reformisati, depolitizovati i usavršiti. Uzevši sve ovo u obzir, izabrani opštinski lideri moraju shvatiti da društvo opstaje ili opada, razvija se ili propada i da se to sve bazira na angažovanju ljudi na sopstvenom obrazovanju.

Konstrukcija i renoviranje škola i oprema

Smatra se da je od najvećeg prioriteta konstrukcija i renoviranje školskih zgrada i objekata. Ljudi tvrde da su "škole" u njihovim selima ništa više nego obični šatori. Jedan čovek iz Glogovca/Glogovac kaže da je teško održati časove i po lepom vremenu, a i da ne govorimo o zimi. U drugim zajednicama uključujući i Dragaš /Dragash, ističe se potreba za izgradnjim obdaništa. činjenica je, takođe, da je deci uskraćeno pohađanje srednje škole zato što za njih nema dovoljno prostora u srednjim školama. Pretrpanost u školama je ozbiljan problem, objašnjavaju stanovnici Podujeva/Podujeve dodaju da "između 4,000 i 5,000 učenika pohađa dve osnovne škole". Oni još kažu: "U jednoj od škola broj učenika dostiže do 3,000 tako da učenici moraju da pohađaju nastavu u tri smene, a pretrpanost škola je očigledna."

Sve ovo prati vidan nedostatak školske opreme i školskih objekata; naime nedostatak kabineta, nameštaja, biblioteka, naučnih laboratorija, kompjutera, sportskih igrališta, i

Podaci vezano za obrazovanje

· Na Kosovu postoji 1,220 obrazovnih objekata [45 obdaništa, 1044 osnovne škole, 97 srednjih škola, 10 viših škola i 24 fakulteta, oko 66% ovih objekata je jako zapušteno tokom godina, ili usled nedavnih konflikata i 5% je uništenih objekata.*

· Trenutno, oko 400,000 uèenika pohađa nastavu na svim nivoima školovanja, i 23,000 nastavnika.** Ovo odgovara jednom nastavniku na svakih 17 uèenika na Kosovu, iako odnos uèenik – nastavnik može da varira od škole do škole. Međutim, trenutno, samo 86 % dece školskog uzrasta u ovom trenutku pohađa školu.***

• 1981 godine, stopa nepismenosti na Kosovu se kretala oko 18% (9.4 za muškarce, 26.4 za žene).****

• Nepismenost medju desetogodišnjom decom i starijom je 6%, (2% za muškarce, i 9% za žene).*****

* "Kosovo Building Assessment." International Management Group, April 2000.

** UNMIK Department of Education

*** Kosovo Consolidated Budget 1 January- 31 December 2000.

**** "Kosovo-United Nations Partnership for a Human Development Strategy." United Nations Development Group, November 17, 1999.

***** "Basic Results: Kosovo Demographic, Socio-economic and Reproductive Health Survey." IOM, May 2000.

sportskih objekata. Jedan od takođe ozbiljnih problema jeste nedostatak vode i higijene u školama. Važnost ovakvih objekata ogleda se, pre svega, u potrebi da se edukativni proces uèini zanimljivijim i da angažuje što veæi broj uèenika, a i da postane praktieniji, da se može primeniti u buduæoj profesiji; da ima manje teorije i da je manje zamoran. Radnik iz Mitrovice/Mitrovica kaže: "Ovde ima mnogo dece. Mi kao roditelji želimo da naša deca shvate važnost posedovanja znanja, kao i da osete potrebu za pohađanjem škole zato što su to trenuci koje ljudi nose sa sobom celog svog života."

Administracija, funkcionisanje i reforma školskog sistema

Opšte prihvaæena èinjenica tokom održavanja skupova na Kosovu jeste da su neophodne reforme obrazovnog sistema, da se svi slojevi stanovništva moraju edukovati, kao i da administracija i program obrazovnog sistema moraju dostiæi zapadne standarde. Kada su upitani na koji naèin dostiæi ovo poboljšanje obrazovnog sistema, ispitanica iz Podujeva/Podujeve je naglasila da je neophodno da roditelji i nastavnici medjusobno sarađuju i na taj naèin pomognu uèenicima. Ima i mišljenja da treba vršiti razmenu programa između škola na Kosovu i van Kosova. Najèešæe se, medjutim, navodi kao veoma važan momenat struenost, motivisanost i profesionalnost nastavnika. Ovo se može postiaæi time što æe nastavnik dobijati sve veæu novèanu nadoknadu za svoj posao, a tako æe se poveæati i oseæaj odgovornosti prema poslu kod samog nastavnika.

"Poveæanje plate nastavnika je najbolji naèin podsticanja nastavnika da se posvete obrazovanju naše dece", istiee jedna žena iz Deèana/Decan. "Nije stvar u novcu", dodaje jedan muškarac iz Peæi/Peje: "Imam prijatelja koji je nastavnik. On je jako inteligentan, vredan i posveæen, ali sada prodaje voæe na ulici kako bi izdržavao porodicu. On brine o svojim uèenicima i želi da dobro radi svoj posao, ali pod ovim uslovima, on se ne može posvetiti

svojoj profesiji." Ostali ispitanici su se složili da je ovo tipièna situacija u kojoj se mnogi nalaze. "Poveæanje plate nastavnika je neophodno" dodaje stanovnik Suve Reke/Suhareke, "ali smatram da visina njihove plate kao i njihovi ugovori za posao treba da zavise od toga kako æe se oni pokazati u ispunjavanju svojih poslovnih obaveza. Na taj naèin možemo realno sagledati njihov kvalitet kao nastavnika."

Svi se slažu oko jedne stvari, a to je da je pitanje obrazovanja na samom vrhu liste prioriteta ako žele da njihove zajednice napreduju. Po mišljenju ekonomiste iz Asocijacije Žena Đakovice/Gjakovae, "Potrebno je izvršiti reformu obrazovnog sistema; potrebni su nam profesionalni nastavni kadrovi koji moraju biti bolje plaæeni. Iako je obrazovanje dugoroèna investicija, rezultati su izvanredni." Štaviše, èovek iz Deèana/Deèan kaže: "Obrazovanjem

æemo rešiti druge socijalne, ekonomske i kulturološke probleme, i neophodno je da bi jedno društvo funkcionisalo." Po mišljenju grupe ljudi iz Uroševca/ Ferizaj i Kaçanika "Postoji samo jedan naèin da se ide napred, a to je obrazovanje."

Ljudi su svesni da propuštanje adekvatnog obrazovanja mladih ljudi povlaèi za sobom ozbiljne posledice. "nedostatak obrazovanja", smatra grupa isitanika iz Glogovca/Glogovc, "poveæava broj nezaposlenih, podstièe kriminal i nasilje." U ovom smislu inženjer agrikulturne iz Vitine/Viti nastavlja: "Bez obrazovanja, mladi ljudi æe ostati bez posla, lutaaæe ulicama i donositi nevolje našem društvu." Mnogi smatraju da su ovakve posledice veæ vidljive. "Mladi napuštaju školovanje" kaæe nastavnik iz Ðakovice/Gjakove, " oni biraju pogrešnu stazu u životu, ali su ubedjeni da je dobro to što rade. Broj uèenika u uèionici je veoma mali." Smatra se, takoæe, da je neophodno izvršiti modernizaciju i depolitizaciju nastavnog programa i uèiniti ga mnogo praktiènijim. Treba proširiti ponudu kurseva kako bi se stvorile veæe mogućnosti za buduæe zaposlenje. Naroèito treba uvesti kurseve kompjutera, stranih jezika, poslovne kao i tehnièke kurseve. "više prakse, manje teorije" saglasna je grupa isitanika iz Srbice/Skenderaj. U Prizrenu je grupa novinara razmatrala ukidanje lekcija o životu partizana i kako je to doprinelo ne samo postizanju objektivnosti pri procesu uèenja, veæ su zakljuèili da je to zapravo neophodno za razvoj civilnog društva. Jedan od novinara je primetio da "se èesto dešava da nastavnici zloupotrebe svoj uticaj i poverenje kako bi služili interesima pojedinih politièara i politièkih partija. Ovo mora prestati ako æelimo iæi napred sa boljitkom obrazovnog sistema." Veoma je bitno osigurati bezbednost nastavnika, spreèiti bilo kakvo nasilje nad njim, a potrebno je i obezbediti uslove za objektivno ocenjivanje uèenika. Konaèno, èesto se èuju predlozi da obrazovni sistem Kosova treba izgradjivati po modelu veæ uspešnih obrazovnih sistema kao na primer nemaèkih ili zapadnih naroda.

Nepismenost u dece starosti 10 godina i starijih

Nepismeni u seoskim oblastima	8%
Nepismeni u urbanim oblastima	4%
Nepismene zene	9%
Nepismeni muskarci	2%
Pismeni, procenat zena	83%
Pismeni, procenat muskaraca	17%

Nepismenost po starosnim grupama

10 – 29 godina	6% nepismeno
30 –59 godina	1% nepismeno
60 + godina	32% nepismeno

Najviši nivo završene škole	Ukupno	Urbane sredine	Seeske sredine	Sredine sa dominantnim albanskim zivljenj	Sredine sa dominantnim srpskim zivljenj
Populacija 7 - 14 Pohadja osnovnu školu	91 %	92 %	90 %	91%	85 %
Populacija 15 - 18 Pohadja srednju školu	70 %	82 %	58 %	70%	68 %
Populacija 19 - 28 Pohadja višu školu	15 %	23 %	8 %	15%	10 %

"Basic Results: Kosovo Demographic, Socio-economic and Reproductive Health Survey." International Organization for Migration, May 2000.

Pristup obrazovanju

Mnogi postavljaju pitanje zapostavljenih grupa sa ogranièenim pristupom obrazovanju. Primer su manjine. Èesto se problem dovodi u vezu sa jezikom; pravo na upotrebu maternjeg jezika je od velike važnosti za pripadnike turske i bošnjaèke zajednice. Na primer, Turèin iz Prizrena kaže "Obrazovanje je veliki problem za manjine na Kosovu. Za nas bi najbolje rešenje bilo ozvanièiti turski jezik." Sa problemom ogranièenog pristupa obrazovanju susreæu se i deca iz izolovanih, seoskih zajednica zbog lošeg transporta do najbliže škole. Neka deca su primorana da zbog loših životnih uslova napuste školu i poènu da rade. Jedan èovek iz Kline/ Kline smatra " da je neophodno da deca završe makar osnovnu školu."

Na osnovu skupova održanih duž Kosova, dobija se utisak da su žene najugroženije kada se radi o ogranièenom pristupu obrazovanja. i muškarci i žene smatraju da je neophodno poboljšati prilike obrazovanja žena, a to æe doprineti razvoju i progresu Kosova, a samim tim i emancipaciji žena. Lideri moraju raditi na poveæanju svesti o neophodnosti obrazovanja svih èlanova zajednice. "Napretka neæe biti bez obrazovanja žena", piše inžinjer iz Prištine/ Prishtina, i završava sledeæom poslovicom: "Pokažite mi obrazovanu majku, a ja æu vam pokazati obrazovanu naciju."

Zaključak

Obrazovanje se sagledava ne samo kao naèin prenošenja znanja i umeæa mladima, veæ i kao civilizovana i prosvetiteljska moæ koja oblikuje sudbinu jednog društva. Jedan poslovni èovek iz Istoka/Istog kaže: "Obrazovanje je prvi korak ka demokratizaciji i razvoju društva. U susednoj Klini/Kline dodaju da "Bolje obrazovanje naše dece može dovesti do potpune integracije svih ljudi u našem društvu." Profesor umetnosti u Prištini/Prishtina smatra da "sa obrazovanjem razlièiti mentaliteti postaju umereniji i razum prevladava." Vaspitaè u jednoj predškolskoj ustanovi iz Prištin(/Prishtina dodaje: "Imajuæi u vidu pod kojim uslovima se odvijala nastava poslednjih godina, što je bilo jako teško, želeli bismo da nam ova godina donese mir i da naša deca ne optereæuju svoje umove političkom situacijom veæ radije knjigama punim znanja, mudrosti i nade."

3. Ekonomski razvoj / Zaposlenost

Nemojte nam davti ribu, donesite nam mreže.

Suva Reka/Suhareke

Ekonomski razvoj i zaposlenost se jako visoko rangiraju na listi prioriteta za narod Kosova, i to su pitanja o kojima se najčešće govori. Sa visokom stopom nezaposlenosti i uz privredu koja se lagano razvija, ekonomska situacija je još jedan problem oko koga, kako ljudi osećaju, se krije razrešenje njihove budućnosti. Osnovni problemi o kojima se raspravljalo na skupovima jeste nedostatak prilika za zapošljavanje na Kosovu što proističe iz činjenice da se mnogi prirodni resursi ne iskorišćavaju u dovoljnoj meri, kao i to da fabrike ne rade punim kapacitetom. Često se raspravlja o pitanju privatizacije i uspostavljanju poreza, a takođe i o sveprisutnijoj potrebi žena da rade i dobijaju prilika za zaposlenje. Poboljšanje privrednih uslova u opštem smislu kao i porast nivoa zaposlenosti u užem smislu se smatraju rešenjem za mnoge probleme Kosova, počevši od smanjenja političke tenzije do smanjenja kriminala i poboljšanja unutar-etničkih odnosa.

Reaktiviranje industrije

Često se pokreće pitanje fabrika koje ne rade i neiskorišćenih prirodnih resursa. Stanovnici Kačanika ukazuju na to da "Fabrike u našem gradu i skoro svim gradovima širom Kosova ne rade, a to je upravo ono što povećava nezaposlenost." Stanovnici Karačeva kažu da oni imaju dva rudnika i struñnjake koji bi u njima radili, ali nemaju adekvatnu opremu. "nemojte nam davati ribu, donesite nam mreže," navodi stanovnik Suve Reke/Suhareke. Ljudi traže od svojih opštinskih lidera da stupe u vezu sa stranim ulagačima koji bi uspeali da poboljšaju celokupnu privrednu situaciju, a fabrikama koje bi radile, omogućilo bi se ljudima da sami sebi pomognu.

Privatizacija i porezi

Dok neki ljudi ističu da bi želeli da dobiju više pomoći od međunarodne zajednice, mnogi drugi vide proces privatizacije i dovlaćenje stranih ulaganja glavnim sredstvima uvođenja privrede. Turčin iz Prizrena kaže: "veoma je važno da otpočinemo sa privatizacijom državnih preduzeća jer samo tako možemo privući strane investicije." Ova ideja odzvanja zajednicama širom Kosova. Isto tako, ljudi shvataju da je rehabilitacija infrastrukture i poboljšanje strukture

banaka ono što æe privuæi strane investitore. Vrlo èesto ljudi iskazuju svoje stavove koji se tiðu njihovog predviðjanja saradnje lidera i zajednice i na taj naèin stvaranje okruženja koje æe prizvati strani kapital. Tipièan komentar èuo se u Kaèaniku:” zajednica mora tesno saraðivati sa opštinskim liderima da bi se stvorila bezbedna i stabilna atmosfera za potencijalne investitore.” Zbog toga se i javlja potreba za privatizacijom, poboljšanjem infrastrukture i stvaranjem bezbedne sredine u okviru njihovih zajednica.

Predloženo je i rešenje pitanja poreza. Ljudi su frustrirani kolièinom robe – neregulisano i neoporezovanom – u “sivoj ekonomiji” Kosova. Oni æele uvođenje veæeg poreza na tako neregulisanu robu i predlažu oporezivanje “noænih barova”, stranog piva i cigareta. Èovek iz Uroševca/Ferizaj se pita “zašto ljudi kupuju makedonsko mleko kada Kosovo ima svoje mlekare?” On, kao i mnogi drugi æeli da ljudi podrže njihovu sopstvenu ekonomiju, da kupuju domaæu, a oporezuju stranu robu.

Nezaposlenost i kriminal

O vezi izmedju nezaposlenosti i kriminala se govori gotovo na svakom koraku. Jedan èovek iz Uroševca/Ferizaj kaæe da “ako uspemo da zaposlimo više ljudi, oni neæe imati vremena da se predaju kriminalu i nasilju,” a stanovnici mesta Mališeva /Malisheve su zabrinuti zbog toga što “svuda na Kosovu nezaposlenost dovodi do pojave novih problema u našem društvu, kao što je problem narkomanije, prostitucije i kriminala.” Źena iz Uroševca/Ferizaj navodi da “mladi ljudi mogu krenuti pogrešnim putem u životu ukoliko nemaju zaposlenje, a grupa nastavnika iz Prištine se slaæe u jednome. A to je:”zašto bi se mladi danas optereæivali obrazovanjem ili poslom kada shvataju da je teško naæi dobar i isplativ posao, dok je vrlo lako doæi do novca baveæi se nekim manje poštenim poslom?”

Poboljšanje u privredi jeste jedan od glavnih faktora za poboljšanje života na Kosovu za ovu generaciju i onu koja dolazi. “šteta je da veliki broj ljudi, a posebno mladih, provodi svoje vreme u dokolici ne radeæi ništa”, kaæe nastavnik iz Podujeva /Podujeve, “ali ne treba njih kriviti zbog toga. Uzrok svemu treba traæiti u nedostatku mogućnosti zaposlenja.” Uèenica iz Mališeva/Malisheve dodaje da “bi ona æelela da svi imaju posao, i da ne lutaju besciljno ulicama.” Šezdesetsedmogodišnji èovek iz Suve Reke/Suhareke uoèavada “dok mladi lutaju ulicama, nezaposlenost izaziva pojavu kriminala, a drugi poroci se takoðe gomilaju.”

Podaci vezano za ekonomski razvoj i zaposlenost

Ekonomski Razvoj

· Privreda Kosova, poslednjih dekada, se skoncentisala na proizvodnju sirovina, dobijanje sirovina (70% Kosovskog GDP je procenjeno da potiee od minerala iz Trepèinih rudnika), polu-preradenih proizvoda (olovo, ugallj cink) i poljoprivredu.*

· Evropska Agencija za Rekonstrukciju je izdvojila 35 miliona Eura za investiranje u ekonomski razvoj Kosova u 2000. godini.

Employment

· 1987 godine GDP Kosova je bio na nivou Obale Slonovaèe i Hondurasa.** 1995 godine, GDP Kosova je vredeo \$400 po glavi stanovnika, sa stopom nezaposlenosti od 70%, i sa 53% populacije koji æivi u siromašno.***
· Danas, GDP je neznatno viši, ali Kosovo još uvek ima nezaposlenost od 50% ; 43% u urbanim oblastima i 57% u seoskim oblastima.****

* “Kosovo Within: Strategic Environmental Analysis of Albania, Bosnia & Herzegovina, Kosovo and Macedonia.” The Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe, June 2000, pp 10.

** Michel Roux, Les Albanain en Yougoslavie. Minorite nationale territoire et development. Paris: Editions de la Maison des Sciences de l’Homme.

*** “Towards Stability and Prosperity – A program for Reconstruction and Recovery” European Commission/ World Bank November 1999 pp 37.

**** “Basic Results: Kosovo Demographic, Socio-economic and Reproductive Health Survey.” IOM, May 2000.

Nedostatak zaposlenja je za skoro svakog uesnika nerešiv problem. Ekonomista iz Mitrovice/Mitrovica kaže da su vremena ionako teška, a nezaposlenost èini vreme još težim. "mnogo ljudi sa Kosova je bez posla i to otežava situaciju," kaže on. Ovo prati i dodatni problem, a to je da ljudi ne mogu da se bave poslovima za koje su se godinama osposobljavali. Jedan stanovnik Mališeva/Mališeve izražava svoje nezadovoljstvo ekonomskom situacijom i kaže: "sve je pomešano-stranci koji ne znaju ništa o našim zajednicama rade kao policija, nasi policajci rade kao nastavnici, a nastavnici prodaju voæe na pijaci."

Žene i nova privreda

Žene su zabrinute da neæe moæi da nađu zaposlenje u novim opštinskim strukturama. Zabrinuta nezaposlena žena iz Istoka/Istog kaže: "Želim da nova Vlada bude progresivnija i da zaposli više žena, a ne kao ranije da se vrši diskriminacija žena u odnosu na opštinske strukture." Mnoge žene æe reæi da danas, nakon rata, najveæi ekonomski teret pada na njihova ramena. Žena koja je skoro ostala udovica i sada glava kuæe dodaje: "žene se ne ubrajaju u radno sposoban svet, to je danas izraženije nakon rata. Mnoge žene su izgubile svoje muževe i same se staraju o deci, tako da one moraju da rade i zaraduju kako bi preživele." Iako su ekonomske prilike vrlo sumorne za sve stanovnike, žene se oseæaju najviše ugroženima.

Zaključak

Ekonomija koja dobro funkcioniše se sagledava kao rešenje za mnoge probleme na Kosovu, i smatra se faktorom koji æe "dovesti do poboljšanja odnosa izmedju Albanaca i Srba", "stvoriti uslove za demokratiju" i uopšteno govoreæi, poboljšati kvalitet života. Jedan profesor iz Podujeva/Podujeve kaže da: "bez poveæanja zaposlenosti društvo æe stagnirati. Toæe dovesti do pojave nasilja i koprucije. To æe poveæati kriminal, bezakonje i nemaštinu. Podeliæe narod na bogate i siromašne." U skladu sa ovim, ljudi povezuju mnoštvo problema na Kosovu sa sadašnjom ekonomskom situacijom i porede je sa katalizatorom koji æe ubrzati nastanak nasilja i kriminala. Ljudi žele da se zaposle, a ne da im se udeljuje milostinja, kaže èovek iz Đakovice/Gjakove. "Stanovništvo ne treba da zavisi od tuđe pomoæi do kraja života", nastavlja on, "želimo da poënemo da radimo." Uprkos svim sumnjama u ekonomsku situaciju, mnogi ljudi su optimisticni u pogledu snalažljivosti naroda Kosova: "svaki Kosovar ima urođeni smisao za biznis," kaze jedan èovek iz Suve Reke /Suhareke. Kao ovaj èovek, i drugi ljudi su voljni i željni rada i zahtevaju od svojih buduæih lidera da pomognu ponovnom otvaranju vrata zaposlenosti i doprinesu ekonomskom razvoju Kosova.

4. Voda

U mom selu možete namirisati vodu još dok stiže kroz cevi.

Covek iz okoline Uroševca/Ferizaj

Upitan o snabdevenosti vodom u njegovoj zajednici, seljak iz Suve Reke/Suhareke je odgovorio kratko: "Voda?" Zaista, prosudjujući na osnovu dobijenih odgovora, situacija je veoma ozbiljna. Voda je četvrti prioritet na listi od petnaest prioriteta. U oblastima gde su problemi sa pristupom vodi, kvalitetom vode i snabdevanjem vodom mnogo prisutniji, ovo pitanje se često rangira kao prvo ili drugo po prioritetu. Problemi najčešće nastaju usled nemanja pristupa vodi, lošeg kvaliteta vode kao i kontaminacije. Posledice nedostatka vode se direktno odražavaju na ekonomski razvoj, proizvodnju hrane, zdravstvene i ostale uslove za život. Što se tiče rešenja ovog problema, mnogi tvrde da je snabdevanje kvalitetnom vodom moguće; međutim, neophodni rezervoar, sistem cevi i irigacioni sistemi su ili propali, ostali nedovršeni ili se tek trebaju konstruisati.

Voda i dnevni život

Mnogi će, pre svega, pomisliti na poteškoće koje svakodnevni život nosi sa sobom, podizanje porodice i život iz dana u dan bez adekvatnog pristupa istoj vodi. Prodavca iz Istoka/Istog kaže: "Pijaće vode uopšte nema, a svi izvori su zagađeni." I ljudi iz Dragaša/Drageš kažu: "Voda nije za piće." U selu Karaëevo, opština Kamenica, jedan čovek izražava svoje zadovoljstvo "što je vodni sistem izabran "jako važno pitanje" zato što je to najvažniji i najproblematičniji problem u našem selu. Najveći problem je nedostatak pijaae vode i to je jedan od najvećih razloga zašto ljudi napuštaju selo. U Gornjem Karaëevu samo 10 % kuća nema ozbiljnih problema sa snabdevanjem vodom. U Uroševcu/Ferizajrekli su nam da "seoski izvori presušuju i da su zagađeni u većini slučajeva, a

Podaci vezano za vodu

- Pre 1999 godine, 64% stanovništva koristilo je prirodne izvore kao jedini izvor vode, procenjeno je da je ovaj procenat isti i za 2000 godinu.* Dok 50 % stanovništva, uglavnom u urbanim sredinama, ima pristupa tekućoj vodi, samo 8.4% stanovnika seoskih oblasti ima pristupa tekućoj vodi. Aproximativno 85% privatnih izvora je kontaminirano.** I nekih 35,000 izvora je pročišćeno.**
- Evropska Agencija za Rekonstrukciju je odvojila 10 miliona Eura za investiranje u vodovodni sistem Kosova u 2000. godini

* World Health Organization

** European Agency for Reconstruction

*** "Kosovo Within: Strategic Environmental Analysis of Albania, Bosnia & Herzegovina, Kosovo and Macedonia" The Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe, June 2000, pp 9.

otezano je snabdevanje èistom pijaaom vodom. Jedan èovek je situaciju u svome selu opisao kao: "Voda predstavlja jako ozbiljan problem. Ja sam iz sela Greme, a tu je problem vode zapravo problem od životne važnosti. Pre nekoliko godina uradili smo projekat kako da dovedemo vodu sa planine, sakupimo je u cisterni i onda distribuiramo do kuæa, ali usled nedostatka finansija nismo uspeli u tome, i tako se ponovo sveli na zagađene izvore u našem selu...ali još uvek koristimo vodu iz tih izvora i prokuvavamo je pre upotrebe."

I deca se susreæu direktno sa problemima nedostatka vode jer su neke seoske škole veoma udaljene. Ponekad se škole nalaze visoko u planini gde nema vode pa deca donose sa sobom vodu u školu svakog dana. U selu Varoš, uslovi su "katastrofalni". "Glavni problem u selu jeste problem kanalizacije. Pre su ljudi kupovali voæe iz ovog sela, ali više ne kupuju zato što je to voæe sada direktno izloženo kanalizaciji i odvratnog je ukusa."

Higijena, zdravlje i kontaminacija vode

Pojava raznih bolesti i lošeg zdravlja se èesto dovodi u vezu sa nedostatkom ispravne vode. Vaspitaè iz Prištine/Pristine kaže "Bez vode nema zdravlja ni higijene, a deca zbog ovoga jako ispaštaju i èesto oboljevaju jer nema dovoljno vode za piæe." "Situacija u Mališevu/Malisheve je slièna: "Ljudi, a naroèito deca piju vodu direktno iz reke koja je veoma prljava i zagađena. Niko nije uzimao uzorak te vode do sada, ali je ona sigurno jako zagađena", kaže jedna medicinska sestra.

Dodatne potrebe za vodom

Ljudi govore o ispravnosti vode. "voda je od velikog znaèaja za ljude, ali takođe i za životinje i useve." Inžinjer poljoprivrede dodaje da je "važna i za seljake i za industriju". Skup koji je održan u Suvoj Reci/Suhareke posveæen je izgradnji irigacionog sistema za ceo region, i ako bude završen, neæe se samo poboljšati životni uslovi stanovnika, veæ æe se u mnogome poboljšati proizvodni kapacitet tog područja. Jedan èovek iz Podujeva/Podujeve naglašava "neophodnost vode". "Mora biti dovoljno vode za piæe i za održavanje higijene. Takođe se povezuje i sa održavanjem èistoæe samog mesta èime æe se saèuvati i zaštititi naše ulice. Uopšteno govoreæi, voda doprinosi oèuvanju zdravlja." Iz Istoka sledi jedna lepa misao: "Voda je izvor života i povezuje sve žive organizme u jedinstvenu celinu, a to je život na zemlji."

Rešenja

Na temu šta treba uraditi, ljudi su jako određeni i konkretni. U Prizrenu, kako navodi jedan novinar, nije problem u nedostatku vode veæ u izgradnji sistema koji bi preneli vodu dokle je potrebna. U mnogim zajednicama od prioritetne važnosti jeste konstrukcija vodnih sistema. Seljaci iz Suve Reke/Suhareke smatraju da æe im pomoæ Svetske Banke u mnogome olakšati posao završetka irigacionog sistema za njihovu oblast. Jedan gospodin iz Karaèeva je bio eksplicitan:

Što se tièe Gornjeg Karaèeva, rešenje je u dovodjenju struènjaka da se pozabave problemom voda, da istraže i lociraju podzemne vode, a onda mi moramo naæi donatore koji æe nam pomoæi oko nabavljanja opreme: pumpi, cevi, rezervoara. Što se tièe Donjeg Karaèeva, to je druga prièa. Tamo ima dovoljno vode u blizini rudnika, ali ono što nam tamo treba jeste rezervoar i nove pumpe za vodu da zamenimo pumpe koje su uništili Srbi. Rudnik ima

Glasovi Glasaa

---

kapaciteta da opskrbi Donje Karaeevo vodom. Koliina vode je sasvim dovoljna. Kvalitet vode je vrlo dobar na osnovu analiza uradjenih na prištinskom institutu.

Bez obzira na dominantnu tendenciju, mnogi ljudi ne traže rešenje problema vani. Jedan građanin Uroševca/Ferizaj kaže: "Ja mislim da je najveæi problem pijaæa voda. Ja bih rešio taj problem tako što bih novac za rešenje problema tražio od građana." Mnogi predlažu "pokretanje kampanje za plaæanje javnih usluga, ukljuèujuæi i vodu. Prikupljena sredstva se mogu iskoristiti za finansiranje poboljšanja vodnog sistema." Jedan stanovnik Đakovice/Gjakove, zajednici Mustafe Bakje, navodi plan za napredak: "poèeti sa izgradnjom vodnog sistema za ruralne oblasti. Nauèite ljude kako da uštede i pravilno iskoriste vodu. Organizujte i prikupite sredstva od stanovnika da izgradite takve sisteme."

5. Usluge socijalnih ustanova

Sve ove godine mi smo izdvajali deo svake naše plate za penzije, a sada tražite od nas da poverujemo da jednostavno neće biti isplate? Zar je to sve bilo uzaludno?

Stanovnik of Kline/Kline

Socijalne usluge su peti prioritet na listi od 15 pomenutih prioriteta. Ljudi su nedvosmisleni kada govore o promenama: oni žele ponovno uspostavljanje penzionog sistema i socijalne pomoći. Nedostatak beneficija nezaposlenom narodu Kosova-procenjeno na 50%² - je samo jedan od problema koji muči ljude. Udovice, siročad i invalidi su takođe ugrožena grupa koja vrlo teško može da preživi bez socijalne pomoći. Ljudi su takođe zabrinuti jer ne dobijaju penzije posle mnogo godina rada, to je novac na koji su oni mogli da računaju kada ostare i ne budu više u mogućnosti da rade i zarađuju, i bez koga se osećaju izgubljenim.

Obraćanje ugroženim slučajevima

Jedan lekar iz Prištine/Prishtine sumira generalni stav: "Stanje u kome se penzioneri, nezaposlena lica, žene i deca nalaze je blizu humanitarne katastrofe. Poboljšanje socijalnih uslova mora biti prioritet. Sa poboljšanjem ovoga, poboljšaće se i nivo zdravlja i obrazovanja. Ovo poboljšanje se može inicirati tako što bi Vlada izdvojila sredstva za pružanje usluga socijalnih ustanova. Svako privatno preduzeće, ukoliko mu finansijske mogućnosti dozvoljavaju, trebalo bi da izdvoji sredstva, i plaćali bi poreze kao i njihovi radnici."

Na primer, nezaposleni čovek iz Srbije/Skenderaj kaže: "U proteklih deset godina više od 80 % stanovništva je ostalo bez posla. Nakon rata, kuće su spaljene, žene ostale bez svojih muževa, deca ostala siročad, a niko ne prima pomoć od opštine, pa kako onda oni mogu da vode normalan život?"

Takođe nezaposleni čovek iz Gnjilana/Gjilan dodaje: "treba obratiti pažnju na socijalne probleme zato što ima mnogo ljudi koji žive u jako lošim uslovima i nemaju nikakva primanja"; ekonomista iz Vitine/Viti kaže "Treba razmisliti o situacijama najugroženijih slučajeva-onesposobljenih i udovicama. Prvo ih treba posetiti, razgovarati sa njima, i tek onda pitati šta im je potrebno."

---

² "Basic Results: Kosovo Demographic, Socio-economic and Reproductive Health Survey," International Organization for Migration, May 2000.

Podaci vezani sa uslugama socijalnih ustanova

U toku Septembra 2000 godine, obezbedjeno je pružanje socijalne pomoći za 37,000 ugroženih porodica uz pomoć 27 Centara za Socijalni Rad, koji rade u 25 opština. Prateći stroge kriterijume za dobijanje prava korišćenja socijalnih usluga, to mogu biti samo porodice bez prihoda, i gde u porodici niko ne radi. U Septembru ili Oktobru, ovo odeljenje planira da registruje za "kategoriju dva" korisnike, tj. porodice koje su sposobne za rad, ali čiji ni jedan član nije trenutno zaposlen. Za sada nisu isplaćene penzije, invalidnine niti dežji dodaci i ne očekuje se njihova isplata u bliskoj budućnosti.*

* UNMIK Department of Health and Social Welfare

Udovice i samohrane majke su takođe ugroženi slučajevi, one nemaju izvore prihoda niti mogućnosti da nađu posao i to ih posebno čini vezanim za socijalnu pomoć. Vaspitač iz Prištine/Priština navodi: "Mislim da su socijalne usluge veoma važne jer ima mnogo žena čiji su muževi nastradali tokom rata i koje moraju same da izdržavaju decu, njima je potrebna pomoć da bi sačuvali svoju nezavisnost i ostale sposobne da podignu svoju decu." Krojačica iz Prištine/Prištine dodaje: "Mi, kao majke koje su ostale bez svojih supružnika trebamo više pažnje i pomoći socijalnih ustanova jer većina nas nema domove, a moramo da izdržavamo decu, ali nemamo mogućnosti za to. Na primer, ja svuda moram da sa sobom vodim svoju kantu jer nemam gde da je ostavim."

Često se raspravlja o uslugama koje pruža Centar za Socijalni Rad koji pruža neku pomoć, mada nedovoljno. Oni se takođe nadaju da će se njihovim problemom baviti budući opštinski lideri. Stanovnik Mališeva/Mališevo kaže: "imamo veliki broj ugroženih osoba, a pomoć koju oni primaju nije dovoljna. Budući lideri moraju više pomoći ovoj kategoriji ljudi." Jedan nezaposleni čovek iz Vitine/Viti predlaže "izgradnju domova za mentalno obolele i beskućnike", dok ima i predloga da se otvore prihvatni centri za "socijalne slučajevima" na Kosovu.

Penzije

Pre izbivanja konflikta. Najveći deo populacije je provodio svoje živote radno uplaćujući znatan deo svojih primanja jugoslovenskom penzionom fondu. Kao rezultat skorašnjih događanja, penzije se ne isplaćuju ljudima. Ovo dovodi ljude, ionako stare i nemoćne, u još težu situaciju da ne prime novac koji su nekada odvajali i koji su uzimali zdravo za gotovo da će moći da ga koriste u starosti. Kao rezultat, mnogi ljudi su ogorčeni. Budući penzioner iz Kline/Kline kaže: "Vredno smo radili 40 godina, i svih tih godina odvajali deo plate za penzije, a sada tražite od nas da poverujemo da isplate neće biti? Da li je sve bilo uzalud što smo radili do sada? Jedan lekar iz Prištine/Prištine se slaže sa ovim i on dodaje "40 % naših plata smo izdvajali za penzije i socijalne usluge, a sada ne dobijamo ni socijalne usluge niti nam se penzija isplaćuje. Ja radim kao lekar već 28 godina, a plata mi je 400 DM mesečno. Ako osoba nema ni šta da pojede, kako onda ona može misliti o demokratizaciji?" Upravo ovo pitanje izaziva i najveću zapanjenost. Čovek iz Gnjilana /Gjilan kaže na to: "Ima mnogo ljudi kojima je potreban novac, penzija. Oni su celog svog života radili da bi imali neku sigurnost i nešto novca kada ostare. Molimo, učinite nešto."

Rešenja

Potreba da se pobrinemo pitanjima neprimanja penzije i socijalne pomoći je univerzalna za celo Kosovo, i smatra se pitanjem za čije rešavanje političke partije moraju da preduzmu neophodne mere. Ljudi podržavaju uvodjenje poreza kako bi se prikupila sredstva za pružanje usluga socijalnih ustanova i dobijanje socijalne pomoći. Ljudi zahtevaju isplatu penzija za koje su radili čitavog svog života i oni veruju da je neophodno stvaranje sveobuhvatnih usluga socijalnih ustanova što je neophodno za dalji napredak Kosova.

6. Struja

To je problem koji nas sve brine.

Prodavac iz Mališeva/Malisheve

Na Kosovu su svi zabrinuti kad je struja u pitanju lako se problem struje nalazi na šestom mestu na listi od petnaest navedenih prioriteta, odmah nakon problema usluga socijalnih ustanova i neposredno pre pitanja smeštaja, još niko nije ovaj problem smestio na listu manje značajnih pitanja. Ljudi su voljni da govore o problemima lošeg snabdevanja strujom i mogućim rešenjima, ali prevladjuje osećaj da su navedeni problemi i potencijalna rešenja toliko veće oèigledni i poznati da je bilo kakva dalja diskusija na tu temu suvišna. Mogli smo i sami da se uverimo u loše snabdevanje strujom prilikom veèernjih sastanaka tokom realizacije projekta *Glavni Glavaèa*, kada bi sasvim iznenada soba gde smo se sastali ostala u mraku, dajuæi argumente o tome zašto je pouzdano snabdevanje strujom važno: prvo, jer je od suštinskog znaèaja za normalan život; drugo, jer ljudi smatraju da je to osnovni preduslov za ekonomski razvoj i strano ulaganje. Da bi se rešio ovaj problem potrebna su velika ulaganja u rekonstrukciju elektrana i elektriène mreže, potrebni su struènjaci koji bi održavali te sisteme adekvatno, i potrebno je da ljudi redovno plaæaju raèune za struju.

Struja i svakodnevni život

U susretima sa stanovništvom èesto su se mogle èuti prièe o poteškoèama sa kojima se ljudi susreæu zbog lošeg snabdevanja strujom. "Ova iskljuèenja struje," piše ekonomista iz Djakovice/Gjakove, "izazivaju brojne probleme na svim poljima èovekovog života, u školi, u porodici. Kada bi rešili ovaj problem, naš život bi bio mnogo lakši." Ljudi kažu da je skoro sve poèelo da zavisi od stuje, tako da bez nje -život postaje praktièno nemoguæ. "Bez struje," prièa èovek iz Podujeva/Podujeve, "ne mežete da jedete, pijete, gledate. Tako da to i nije život. Struja je potrebna za sve, ne možete èak ni da uèite bez struje ili da proèitate bilo šta.....Ljudi moraju da plaæaju raèune." Inženjer iz Dragaša/Drageš se slaže da: "Zato što imamo puno problema sa strujom, normalan život je paralisano. Potrebno je uložiti u popravku elektrana." Nezaposlena žena iz Prištine/Prishtina kaže: "Kada nema struje po tri li èetiri dana, sva hrana koja mora da stoji u frižideru se pokvari i mora da se baci." U Mališevu/Malisheve ljudi prièaju o tome koliko je elektrièna mreža ošteæena, "posebno u selima, tako da struja koju mi imamo je dovoljna za slabo osvetljenje i ništa drugo." Mnogi ljudi su zabrinuti kako æe preživeti zimu koja dolazi. "Ja živim u stanu gde sve radi na struju" piše žena iz Magura. "Ne postoji peæ na drva, i iskreno ja ne znam kako æemo preživeti ovu zimu bez hrane i grejanja." Mlada frizerka iz Prištine/Prishtina strahuje zbog istih stvari: "Veoma je teško preživeti zimu bez struje."

Podaci vezano za struju

· Kosovo se snabdeva strujom iz dve termoelektrane na lignit, Kosov A i Kosovo B kao i iz domaæe hidroelektrane. Pre 1999. godine, Kosovo je izvozilo 40 % struje u Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, SR Jugoslaviju, BJR Makedoniju i Græku. Provincija se danas uglavnom oslanja na uvoz struje iz Bugarske, Rumunije, BJR Makedonije i Jugoslavije.*

· Praktiæno su sva domaæinstva na Kosovu prikljuæena na elektriænu mreæu, ali potraænija za strujom daleko nadmaøuje trenutno snabdevanje.

· Evropska Agencija za Rekonstrukciju je , za 2000. godinu, izdvojila 60 miliona Eura za popravku sistema elektriæne energije na Kosovu.

* "Kosovo Building Assessment" International Management Group, April 2000

Struja i ekonomski razvoj

Ljudi veruju da je stabilno i pouzdano snabdevanje strujom osnova za modernizaciju privrede i razvoj. "Struja stvara velike probleme posebno u ravoju privrede u dræavi, "piøe èovek iz Vitine/Viti. Agronom iz Priøtine/Prishtina tvrdi da "problem struje bi trebalo da se reøi kako bi se stvorila sredina u kojoj bi svako mogao da se posveti svojoj profesiji i da doprinese razvoju druøtva." U Peæi/Peje grupa ispitanika je priæala o tome kako fabrikama i industriji generalno treba pouzdano snabdevanje strujom da bi normalno radile, ali trenutno nekoliko fabrika koje bi mogle da zaposle veliki broj ljudi u regionu i dalje ne rade upravo zbog ovog problema. "Druøtvена nadgradnja, ukljuèujuæi obrazovanje, usluge socijalnih ustanova i kulturu, razvijaju se i prate druøtvenu infrastrukturu." objaønjava èovek iz grupe ispitanika, " a struja je suøtinska komponenta infrastrukture. U Suvoj Reci / Suhareke grupa ispitanika tvrdi : "Mi smo nestrpljivi da privuèemo strana ulaganja, ali bez adekvatnog snabdevanja strujom, strana preduzeæa æe jednostavno svoj novac uložiti u neko drugo mesto.

Reøenja

Mnogi tvrde da prvi korak ka poboljšanju situacije snabdevanja strujom jeste da ljudi poænu da plaæaju raèune. "Moæda æe problem biti reøen, "piøe æena iz Djakovice/Gjakove, " ako poænemo da redovno plaæamo raèune. Èovek iz Uroøevca/ Ferizaj takodje kaæe da bi voleo da ova situacija poæinje da se "unormaljuje i da svaki korisnik poæne da plaæa svoj raèun za struju. "Èovek iz Dragaøa/ Dragsh se slaæe "da ljudi moraju da plaæaju raèune za struju redovno, " i dodaje da bi trebalo "da øtede struju kako bi se generalno situacija poboljøala." Drugi predlaæu da najsiriromaønji zaista ne mogu da plate svoje raèune i da bi njima trebalo pomoæi.

Mnogo njih veruje da za poboljøanje situacija sa strujom treba uložiti velike investicije. Zakljuèak grupe ispitanika iz Uroøevca/Ferizaj odslikava miøljenje mnogih: "Struènjaci treba da se potrudе da se poboljøa situacija u elektrani Obiliæ. Da bi se ovo postiglo potrebna su ulaganja. Elektriæna mreæa i transformatori su ili veoma stari ili preoptereæeni, tako da i mreæu treba popraviti i obezbediti nove transformatore." A øto se tiæe opøtinskih lidera, njima poruèuju: "Izabrani zvaniènici mora da zaposle struènjake koji æe se pozabaviti ovim problemom, Takodje, treba da donesu zakon, po kome bi svako ko ne plaæa raèune redovno morao da plati kaznu. Individualno ili kolektivno, mi moramo da plaæamo raèune za struju ukoliko æelimo da je imamo dovoljno.

7. Smeštaj

Vidjam ljude koji žive u šatorima, a zima dolazi i znam da će im biti veoma teško i da će se mnogo namučiti.

Zemljoradnik iz Vitine/Viti

S obzirom na trenutnu situaciju na Kosovu kada je smeštaj u pitanju mnogo ljudi još uvek ne zna šta će ih zadesiti ove zime. Prema proceni 36% kuća na Kosovu je uništeno ili oštećeno, a mnogo njih još uvek nije popravljeno. Zato smeštaj ostaje tako visoko na listi prioriteta.

Glavni problem je što još uvek veliki broj ljudi ne može da se iseli iz šatora, a zima dolazi. Ljudi se često žale na loše i nezdrave uslove u kojima su primorani da žive jer nemaju svoj dom, na poteškoće sa kojima se suočavaju kada velike porodice bivaju smeštene u male prostorije kao i na spor napredak rekonstrukcije do sada. Oni kažu da su nestrpljivi da počnu da ponovo grade; međutim, većina njih nema materijal ili nema para da ga kupi. U suštini, pitanje smeštaja većina njih vidi kao osnovno pravo koje im je uskraćeno. Oni veruju da rekonstrukcija mora da se ubrza i smatraju da je baš to problem kojim treba da se hitno pozabavi i međunarodna zajednica i opštinski lideri.

Izgraditi pre zime

U Deëanima/Deëan, gde je 65% kuća teško oštećeno, ispitanici su pitanje smeštaja istakli kao glavni prioritet. Dosta je kuća popravljeno, ali stanovnici Kosova ostaju pri svom mišljenju da u poredjenju sa stepenom oštećenja, smeštaj je još uvek veliki problem. Èovek iz jednog sela prièa kako samo u tom selu treba izgraditi još 586 kuća pre zime. "Najsiromašnije porodice iz sela još uvek žive u šatorima. One ili nemaju para ili nemaju odraslih muškaraca koji bi im izgraidli kuće," kaže hemièar iz Glogovca/Gllogovc. Njegov komentar, kao i komentar drugih iz mnogo opština, odslilkava strah ljudi da će ih zima zateæi nespremne. "Imam preko 60 porodica bez krova nad glavom," kaže žena iz Magure, "a zima dolazi. Nešto mora da se uradi za njih."

Podaci vezano za smeštaj

- Širom Kosova, 36% kuća je uništeno ili oštećeno (120 000 domova od ukupno procenjenih 333 000) u preko 1 100 sela.*
- Evropska Agencija za rekonstrukciju je odvojila 55 miliona Eura za popravku kuća u toku 2000. godine.

* UNHCR Pristina

Prenaseljenost

Ljudi su spremni da prihvate i èitave porodice, ali nailaze na velike poteškoæe u takvim sluèajevima. Èovek iz Kline/Kline izražava svoje nezadovoljstvo: "Ima velikih porodica sa po 15 ili 20 èlanova koji žive zajedno, a nemaju para da kupe hleb ili neki ogrev da se zagreju. Kako oni mogu da saèuvaju svoje zdravlje?" Ovaj problem se javlja u mnogim opštinama, gde su kuæe prenaseljene zbog prihvaæenih porodica, ali gde ne postoji drugo rešenje. Radnik iz Mitrovice/Mitrovice opisuje svoju situaciju: "Ja imam veoma malu kuæu. Posle rata moj brat je sa svojom porodicom došao da živi sa nama. Njihova kuæa je potpuno uništena, ali moja kuæa je isuviše mala. Hiljade porodica živi ovako. Šta da radimo?" Mnogo ljudi se, poput ovog èoveka, pita šta da radi. "Rekonstrukcija kuæa predstavlja naèin za rekonstrukciju zajednice," kaže èovek iz Uroševca/Ferizaj. "U mnogim zajednicama ima viška radne snage, ali samo nekolicina ima materijal ili novac da ponovo sagrade svoje domove," tvrdi èovek iz Lipljana/Lipjan koji trenutno nema posao, "Izgubili smo 25 nevinih ljudi iz našeg sela i 220 kuæa je spaljeno. To bi bila jjedinstvena prilika kada bi stanovnici našeg sela mogli da krenu u tu izgradnju.

Divlja gradnja

Ljudi su zabrinuti jer ne postoji zakon koji bi regulisao izgradnju kao i zbog haosa koji bi mogao da nastane usled toga. Stanovnik Gnjilana/Gjilan komentariše da su zakoni potrebni "da bi se spreèila divlja gradnja", dok se stanovnik Prištine/Prishtina žali da ubrzana rekonstrukcija uništava svako urbano planiranje "stvarajuæi nered u gradovima i uništavajuæi infrastrukturu." Drugi dodaje da ukoliko se nedozvoljena igradnja ne zaustavi, Priština/Prishtina "æe uskoro nalikovati na ruševinu gde æe se veoma teško živeti.

Zaključak

Reakcije ljudi kada je u pitanju smeštaj su veoma otvorene; oni su nestrpljivi da nastave sa izgradnjom i da vrate oseæaj normalnog života na Kosovo. Dok se neki od njih obraæaju medjunarodnoj zajednici za pomoæ, drugi ukazuju da problem nije u radnoj snazi veæ u materijalu. Oni ukazuju da opštinski lideri moraju da se aktivno pozabave ovim problemom, da moraju da ponovo uspostave urbano planiranje i da se dobro potrude da onim ljudima koji su ostali bez krova nad glavom obezbede bar neki smeštaj tokom zime. "Mi tražimo od politiekih lidera da pomognu ljudima koji nemaju svoje domove," kaže èovek iz okoline Gnjilana/Gjilan, "da im sagrade kuæe i da ih vrate njihovim domovima.

8. Putevi

Ne treba da vam mi pričamo o putevima. Vi ste se njima dovezli do ovde.

Covek iz Kline/Kline

Putevi su na osmom mestu na listi prioriteta. Mnogi uvidjaju potrebu za adekvatnim sistemom puteva i otvoreno o tome govore. Preovladavajuće mišljenje je da bez boljih puteva ljudi imaju mnogo problema da stignu iz jednog mesta u drugo i ne mogu lako da prevezu robu, materijale i ostalo od čega i oni i privreda zavise. Takođe mnogo njih komentariše i problem sa povećanim saobraćajem.

Putevi i svakodnevni život

“U Dragašu/Dragash,” priča učitelj, “putevi koji povezuju sela su veoma loši tako da je jako teško da se stigne iz jednog sela u drugo. Takođe, u toku zime putevi su blokirani, zbog čega smo mi izolovani. Ovo postaje veoma ozbiljan problem kada je u pitanju neka hitna medicinska intervencija.” Čovek iz Glogovca/Glogovc koji trenutno nema posao ponavlja to isto: “Izgradnja puteva je veoma važna jer su neke seoske sredine izolovane, pogotovo tokom zime. Sredstva za izgradnju puteva mogu se dobiti od poreza na privatna preduzeća.” Loše stanje puteva često se naglašava: “Put u mom selu je uništen,” piše čovek iz Mitrovice/Mitrovice, “i ja se nadam da će uskoro biti izgradjen.” Mašinski tehničar, takođe iz Mitrovice, slaže se i dodaje: “Naši putevi su jako oštećeni. Prvo treba da ih popravimo, a onda da se posvetimo izgradnji trotoara i postavljanju uličnog osvetljenja. Ovo bi sprečilo mnogo loših pojava,” kao što su nesreće i kriminal. Drugi ističu problem saobraćaja. “Putevi bi trebalo da budu prioritet jer su veoma oštećeni,” piše instruktor iz Djakovice /Gjakove, “i imamo puno problema s saobraćajem.” Nekolicina je spomenula rupe na putu kao i činjenicu da je većina puteva isuviše uzana. i jedno i drugo predstavlja rizik za saobraćaj. Ekonomista iz Vučitrna/Vushtrri piše “Putevi su loši, a ljudi voze veoma brzo,” i dodaje, “treba misliti i na zelenilo.”

Putevi i ekonomski razvoj

Često se može čuti “Bez dobrih puteva nema razvoja..” Čovek iz Istoka/Istog piše da “Bez popravke puteva, nema napretka privrede na Kosovu,” i njegov komšija dodaje da “Bez urbanog razvoja, koji podrazumeva puteve, svaka zemlja ide samo nazad.” Grupa ispitanika iz Uroševca/Ferizaj se slaže da “Postojeće puteve treba popraviti i treba izgraditi nove da

Podaci vezano za puteve

· Kosovo ima mrežu puteva koja je dugačka 3 800 km, uključujući 623 km autoputa i 1 300 km regionalnih puteva.*

· Od navedene dužine puteva, 6% je u dobrom stanju, 46% je u zadovoljavajućem stanju, 29% je u jako lošem stanju a 18% su neasfaltirani putevi. Putevi u gradovima su u najgorem stanju i najhitnije im je potrebna popravka zbog obimnog saobraćaja koji se njima obavlja.**

· Evropska agencija za Rekonstrukciju je odvojila 15 miliona Eura tokom 2000 godine za popravku puteva na Kosovu.

* "Kosovo Within: Strategic Environmental Analysis of Albania, Bosnia & Herzegovina, Kosovo and Macedonia." The Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe, June 2000, pp 14.

** "Transport Damage Assessment." International Management Group, November 1999.

bi se poboljšala veza i ekonomska razmena između opština i sela u okolini." Novinar iz Prizrena sugeriše da "Razvoj naše infrastrukture, ovde u Prizrenu, zahteva razvijanje dobrih veza između opština. Putevi mora da budu istog standarda kao i oni u Evropi."

Rešenja

Ljudi su i rešenja predlagali takodje sasvim otvoreno "Pošto su putevi u veoma lošem stanju," predlaže žena iz Vitine/Viti, "mislim da bi trebalo da sagradimo nove." Èovek iz Dragaša/Drageš predlaže da se "Sakupe dobrovoljni prilozi za izgradnju puteva," a u Uroševcu/Ferizaj grupa ispitanika se slaže "da svaka opština angažuje nepristrasne stručnjake koji bi radili na projektima rekonstrukcije puteva na opštinskom nivou." Nezaposleni èovek iz Glogovca/Glogovc ponavlja istu stvar i sugeriše da izgradnja puteva "treba da bude finansirana od poreza koji bi se prikupio od privatnih preduzeća." Drugi smatraju da donatori i èlanovi lokalne zajednice treba da rade zajedno: "Donatori," sugeriše službenik iz Istoka/Istog, "bi trebalo da investiraju u popravku puteva, a da istovremeno uposle stanovništvo iz sela gde se putevi popravljaju."

9. Životna sredina

Trebalo bi da mislimo i o zelenilu.

Ekonomista iz Vucitrna/Vushtrri

Pitanje zaštite životne sredine je definisano kao deveto na listi prioriteta, ne samo zbog sopstvene važnosti već i zbog uticaja koji životna sredina ima na zdravlje. Seljaci iz Maleševa/Malisheve ističu da "zaštita životne sredine utiče na zaštitu zdravlja." Ono što ispitanici potenciraju jeste povezanost životne sredine i zdravlja, kao i pitanje lične odgovornosti i odgovornosti svih na Kosovu kada se misli na zaštitu životne sredine. Postoji i želja za učestalijim javnim kampanjama za podizanje sveti stanovništva o potrebi zaštite životne sredine.

Zdravlje i životna sredina

Rudarska industrija na Kosovu kao i druge grane industrije nisu mnogo poštovala pravila zaštite sredine. Ljudi su zabrinuti zbog posledica koje bi zagađenje moglo da ima po njihovo zdravlje. Posebno su u Mitrovici zabrinuti zbog visokog stepena zagađenje i efekata koje bi ono moglo da ima na zdravlje ljudi tamo. Mašinski tehničar iz južne Mitrovice/Mitrovice smatra da je zaštita životne sredine jako važna "posebno u Mitrovici/Mitrovice gde je zagađenje veliko. Moramo da pomognemo da se spreči ova katastrofa, inače ćemo imati samo još više bolesti." "Održavanje sredine je jedan od glavnih problema u našem selu," kaže student iz Magure, "pošto zemlja postaje sve prljavija i predstavlja opasnost za naše zdravlje.."

Opšte je mišljenje da je održavanje sredine suštinski korak ka poboljšanju zdravstvene situacije i da bi ljudi trebalo da zauzmu aktivniji stav prema održavanju sredine u kojoj žive. "Uništavanje prirodnih resursa mora hitno da se zaustavi," piše žena iz Djakovice/Gjakova. Zagađenej koje su proizvele fabrike na Kosovu predstavlja razlog za brigu. Geolog iz Oblinæa/Obliliq sugeriše da "treba preduzeti određene mere u vezi ovih fabrika kao bi se rešio ovaj problem," dok poslovni čovek iz Istoka /Istog tvrdi da "informacije i instrukcije o održavanju sredine treba da budu dostupnije."

Podaci vezano za ocuvanje sredine

- Kosovo približno zauzima površinu od 11 000 km², 54% zemlje se koristi za poljoprivredu, dok je 42 % pod šumama.*
- Ova oblast je jedna od najnaseljenijih u Evropi (210 ljudi na 1 km²), što dodatno optereæuje životnu sredinu i prirodna bogatstva Kosova. Seæa šuma nije kontrolisana, a prema Odeljenju za Oèuvanje Životne Sredine, 30% šuma je ošteæeno usled raznih oboljenja.**
- Glavni zagadjivaèi na Kosovu potieü iz rudarske industrije, proizvodnje energije i gustog saobraæaja. Kao zagadjivaè javlja se i èvrsti otpad koji zagadjuje zemljište i vodu. Procenjuje se da na Kosovu ima 300 000 automobila, od kojih je 100 000 samo u Prištini. Pored olova koji potieë od benzina, tu su i otpadne vode koje se nepreèišæene izlivaju u reke i nekontrolisano izlivanje otpada iz fabrika što zajedno doprinosi visokom stepenu zagadjenja na Kosovu.

---

* "Kosovo -United Nations Partnership for a Human Development Strategy." United Nations Development Group, November 17, 1999.

** "Kosovo Within: Strategic Environmental Analysis of Albania, Bosnia & Herzegovina, Kosovo and Macedonia" The Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe, June 2000.

Preuzimanje odgovornosti

U Kaèaniku, grupa ispitanika veruje da "èlanovi zajednice treba tesno da sardjuju sa svojim opštinskim liderima da bi oèuvali životnu sredinu i da bi spreèili zagadjivanje i da podrže zakone kojima se štiti životna sredina," dok student iz Magure dodaje da "mora da se preduzmu konkretne mere za oèuvanje životne sredine i treba poèeti od sela i opština." Oèuvanje životne sredine je visoko na listi prioriteta u Uroševcu /Ferizaj, Kaminici/Kaminice), i Pristini/Prishtina, gde se ljudi, pored mnogo drugih problema, stalno zalažu, "za sadjenje drveæa u gradovima i na brdima," "oèuvanje šuma i reka" i "stvaranje što više zelenih površina." Ljudi širom Kosova se slažu da, iako postoji mnogo drugih urgetnijih problema, lièna odgovornost mora da se preuzme kada je u pitanju oèuvanje sredine i da fabrike moraju da se primoraju da one same preuzmu više odgovornosti.

10. Smeće

Trebalo bi da se sami organizujemo da sklanjamo smeće i da čuvamo sredinu u kojoj živimo.

Žena iz Prištine/Prishtina

Uklanjanje smeća je deseto na listi prioriteta zajednice. Ipak, stiglo je dosta pisama sa komentarima ljudi koji su zaista zabrinuti. Ključni problemi vezano za ovo pitanje jesu: korišćenje gradskih deponija, nedostatka mesta gde bi se uklonilo smeće, kao i nedostatak opcije recikliranja, opasnost po zdravlje i higijenu, nedovoljna svest ljudi o potrebi čuvanja životne sredine.

Uklanjanje smeća

Prvenstveno je da ljudi bacaju smeće gde stignu, i da je to često uslovljeno nedostatkom prostora za odlaganje smeća. Poslovni čovek iz Istoka/Istog piše da, "Postoji potreba da se smeće skuplja. Ljudi bacaju smeće gde stignu jer nema službe koja bi organizovano skupljala i odlagala smeće negde." Njegov komšija se slaže da je "ovo pitanje veoma važno, jer ljudi praktično bacaju smeće ispred svojih vrata i na neka druga potpuno neodgovarajuća mesta, jer nema organizovanog transporta smeća." Za druge je ovaj problem toliko veliki da ih jednostavno parališe. Žena iz Djakovice/Gjakove, kaže: "Jako brinem dok šetam ulicama, zbog količine smeća na koje svuda nailazim, a da ništa ne mogu da uradim u vezi toga"

Smeće i zdravlje

Mnogo ljudi je zabrinuto zbog opasnosti koje ovako bačeno smeće predstavlja po zdravlje. "U mom selu," objašnjava žena iz Mitrovice/Mitrovica, "imamo problem sa odlaganjem smeća i jako se plašimo raznih bolesti. Nadam se da će svako uraditi ono što može da bi se rešio ovaj problem." Student iz Istoka/Istog se slaže da "ukoliko se smeće ne pokupi, može da izazove brojne bolesti koje mogu biti fatalne." Slično, čovek iz Glogovca/Glogovc veruje da "sakupljanje smeća je zaista važno pitanje. Većina ljudi odlaže smeće na krajnje neodgovarajuća mesta, izazivajući razne bolesti i zato apelujem da se smeće ne baca bilo gde." Tako piše i čovek iz Djakovice/Gjakove, "Sačuvajmo zdravlje i higijenu samo ako sklanjamo smeće redovno." Mnogi su zabrinuti i za neke druge opasnije otpatke. Čovek iz Podujeva Podujeve piše, "Brine me činjenica da živim na najzagadjenijem mestu.

Pri tom ne mislim samo na svakodnevno smeæe, nego i na otpatke preostale iz rata, na delove municija, granata, projektila, itd.

Rešenja

Ljudi nude brojna rešenja medju kojima su i poboljšana služba uklanjanja smeæa, deponije, recikliranje, jaæanje svesti ljudi. "Kao što znamo," piše èovek iz Orahovca/Rahovec, "problem uklanjanja smeæa na Kosovu je veoma veliki. Moramo da promenimo strategiju jer nam je veoma važno da saèuvamo zdravlje. Treba da edukujemo ljude vezano za ovaj problem." Žena iz Prištine/Prishtina sugeriše, "Treba sami da se organizujemo da sakupljamo smeæe

Podaci vezano za uklanjanje smeæa

· 40% stanovništva koristi usluge preduzeæa za održavanje èistoe.*

* "Kosovo: Reconstruction 2000" European Union/UNMIK Department of Reconstruction, April 2000 pp. 114.

i da èuvamo sredinu u kojoj živimo." Vaspitaè iz Djakovice/Gjakove tvrdi da "Smeæe treba ukloniti, zato nam trebaju vozila za uklanjanje smeæa, " a èovek iz Prizrena sugeriše da "smeæe treba sklanjati na za to jedno taèno odredjeno mesto, i to ne samo u našoj opštini veæ u svim opštinama. Treba da napravimo deponije." Prema ženi iz Mališeva/Malisheve, "Život u zdravoj sredini je potreba za sve ljude na ovoj planeti, tako da bi sakupljanje smeæa na organizovan naèin i njegovo recikliranje bio korak u pravom smeru." Zemljoradnik iz Suve Reke/Suhareke zakljuèuje da "Ako se sami ne pobrinemo za ovo, život æe nam postati užasan ."

11. Kanalizacija

Pre smo kupovali voæe i povræe sa sela, ali više to ne radimo jer se kanalizacija izliva i sve ima užasan ukus.

Stanovnik opštine Uroševac/Ferizaj

Kanalizacija je na jedanaestom mestu na listi prioriteta medju ispitanicima jer je vide kao opasnost za njihovo zdravlje a i za životnu sredinu i jer žele nove metode za uklanjanje smeæa kao i ugradjivanje sistema za preišæavanje otpadnih voda.

Student iz Magure kaŕe da je “seoska kanalizacija prolazi pored prozora škole i mi se plašimo infekcija,” dok stanovnik Kaminice(Kaminice) primeæuje da je “kanalizacija loša za naše zdravlje i kada su suše oseæa se užasan smrad .” Drugi ljudi zapaŕaju da kanalizacija ne predstavlja samo opasnost za zdravlje nego i za oèuvanje životne sredine. U Vitini/Viti stanovnici se ŕale da se iz sela kanlizacija izliva u reku Moravu. “To uništava sredinu,” oni tvrde, i oni bi ŕeleli da uvedu nove metode, a ne da se kanalizacija izliva u najbliŕi potok ili reku. U selima Dubrava i Saradran u Istoku/ Istog, stanovnici su posebno zabrinuti za rešavanje pitanja kanalizacije, i zahtevaju da lokalna zajednica reši pitanje kanalizacije “kako bi se izbegle razne zarazne bolesti.”

Podaci vezano za kanalizaciju

- Oko 24 – 30 % ukupnog stanovništva na Kosovu, uglavnom u gradskim oblastima, ima sistem za kanalizaciju. Veæina tih kanalizacionih sistema je u jako lošem stanju i pribliŕno 20 –30% bi moralo hitno da se popravi.*
- Širom Kosova pribliŕno 30% svih otpadnih voda se izliva direktno u glavne reke. Ostatak otpadnih voda se ili direktno apsorbuje u zemljište i probija se do slojeva pijaeæe vode ili indirektno završava u veæim rekama.* Na Kosovu se nigde ne preišæavaju otpadne vode.
- Od pribliŕno 2,300 sela na Kosovu, samo 7% ruralne populacije ima pristup kanalizacionim sistemima, dok ostali još uvek koriste septiæke jame.* Samo 32% populacije na Kosovu ima toalete sa tekuæom vodom.

* “Sanitation Damage Assessment”
International Management Group,
October 1999

12. Zaštita manjina

Kada se posvetimo zaštiti drugih, istovremeno štitimo i sebe.

Zemljoradnik iz Suve Reka/Suhareke

Na listi od 15 prioriteta zaštita manjina se nalazi na 12 mestu. Ipak treba napomenuti, da se određeni broj ispitanika dvoumio oko izjašnjavanja po ovom pitanju: oni smatraju da je ovo pitanje važno, ali takodje smatraju da u njihovim zajednicama nema manjina, ili da u poredjenju sa drugim zajednicama te manjine žive prilično zaštićeno. S obzirom da su ispitanici bili zamoljeni da se fokusiraju na situaciju u njihovim zajednicama, a ne na generalnu situaciju na Kosovu, to može dati opravdanje za rezultate u odnosu na ovu problematiku. Kada se diskutovalo na ovu temu, ljudi su vrlo emotivno govorili o potrebi da se zaštite i poštuju svi ljudi na Kosovu. Konačno, ovaj pregled ne obuhvata stanovišta i komentare stanovnika srpskih zajednica koje su učestvovala u ovom projektu, a koji su predstavljeni u posebnom poglavlju nešto kasnije.

Kada se diskutovalo o zaštiti manjina, potencirane su moralne i etičke odgovornosti svih članova jedne zajednice da štite prava i sigurnost svakoga, pogotovo onih koji su više ugroženi. Neki, a među njima i čovek iz Vitine/Viti, prilično su sigurni da će se situacija popraviti: "Mi smo poznati kao miroljubiv narod," piše on, "i zato ja verujem da ćemo poštovati i štiti prava drugih." Mnogi smatraju da su sloboda i sigurnost svih preduslovi za razvoj demokratskog društva. "Svi mora da žive u slobodi," piše neko iz Mališeva/Malisheve, "i samo na taj način možemo da imamo demokratsku državu." Čovek iz Istoka/Istog smatra da Kosovo može da zasluži status države "samo ako se poštuju manjine koje tu žive. Kosovo bi trebalo da bude multietničko." Medicinska sestra iz Prištine/Prishtina piše "Moramo da budemo tolerantni i puni razumevanja ako hoćemo da živimo demokratski."

Određeni broj ljudi je emocionalno iscrpljeno godinama mržnje i nasilja tako da žele da pobegnu od tragedija u prošlosti i da prihvate ideju da svi ljudi treba da žive u slobodi i sigurnosti. "Posle svega što se svima nama ovde dogodilo," piše čovek iz Istoka/Istog, "svi bi trebalo da imamo ista prava." "Manjine bi trebalo da se štite gde god da su," dodaje ekonomista iz istog grada. Novinar iz Prištine/Prishtina piše da: "Treba stvoriti takve okolnosti da se ljudi ne osećaju zanemareno samo zato što pripadaju manjini."

Procena populacije	1991. jugoslovenski popis	UNHCR/OEBS Procena, Nov. 1999 – Januar 2000. godine
Albanci *	1,596,072	-----
Srbi	195,301	100,000
Hrvati	8,161	500
Bošnjaci(Muslimanski Sloveni)	57,408	35,000
Turci	10,833	20,000 - 35000
Crnogorci	20,045	-----
Romi **	45,745	30,000 Romi, Aškali i Egipćani
Egipćani	5,984	-----
Goranci	12,000 – 15,000	-----
Drugi	3,444	-----

* Odredjeni broj Albanaca je bojkotovao popis stanovništva 1991. godine.

** Smatra se da je ovaj broj isuviše mali, cifra koju daje Pol Polanski smatra se da je adekvatnija. Po njemu 1998. godine je bilo i do 150 000 Roma, Aškala i Egipćana na Kosovu.

Statistika Stanovništva

- Prema podacima iz 1991. godine na Kosovu je bilo 195 301 Srba, 10 833 Turaka i odredjeni broj "Cigana" (Romi, Aškali, and Egipćani) oko 45 000, mada se smatra da je ova cifra isuviše niska. Procenjuje se da je ustvari bilo 20 000 – 40 000 Turaka i do 150 000 Roma, Aškala i Egipćana na Kosovu 1998. godine.

- Danas se procenjuje da ima 30 000 "Cigana" na Kosovu. Što se tiče drugih prisutnih manjina procenjuje se da ima 100 000 Srba, 35 000 Bošnjaka, 20 000 - 35 000 Turaka, 12 000 – 15 000 Goranaca i 500 Hrvata.*

* OSCE/UNHCR Assessment Nov. 1999 – Jan., 2000

13. Telekomunikacije i Pošta

Mi smo veoma daleko od Gnjilana/Gjilan i Kaminice/Kaminice, ali sa ponovnim uspostavljanjem telekomunikacija i poštanskog sistema, možemo da budemo bliži civilizovanom svetu.

Stanovnik Kraceva, Kaminica/Kamenice

Nedostatak telefonskih linija kao i nefunkcionisanje poštanskog sistema na Kosovu brine mnogo ljudi koji to vide kao primarni naèin za održavanje kontakata sa selima i sa ostatkom sveta. Stanovnik Kraceva u Kaminici/Kaminice kaže "Mi smo veoma daleko od Gnjilana/Gjilan i Kaminice/Kamenice, ali sa ponovnim uspostavljanjem telekomunikacija i poštanskog sistema, možemo da budemo bliži civilizovanom svetu."

Održavanje komunikacija unutar Kosova

Seljak iz Istoka/Istog pominje razdaljinu koju neki ljudi moraju da predju samo da bi obavili jedan telefonski razgovor, "Mi smo èetiri kilometara udaljeni od grada, i voleli bi da imamo telefonske linije u našem selu." Stanovnici Orahovca/Rahovec žele da ponovo uspostave telefonske veze sa inostranstvom kako bi imali kontakt sa rođacima, a stanovnik Istoka/Istog kaže da, "postoji potreba za mrežom telefonskih linija u selima, kako bi mogli da komuniciramo sa svetom."

Podaci vezano za telekomunikacije i poštu

- 91 od 130 pošti na Kosovu radi. Poštanske markice u vrednost od 0.20 - 2 DM se mogu kupiti da bi se poslala pošta bilo gde na Kosovu ili van.*
- Pre sukoba, Kosovo je bilo na pretposlednjem mestu u Evropi po broju telefonskih dostupnih linija, u proseku 6 linija na 100 stanovnika.**
- Trenutno, postoji 120 000 korisnika statičnih telefonskih linija,* što bi znaèilo 16 linija na 100 stanovnika.
- Odredjeno je 8 miliona Eura za obnavljanje poštanskih i telekomunikacionih veza, od koji 2 miliona je namenjeno za poštu a 6 miliona za telekomunikacioni sistem.

* UNMIK Department of Post and Telecommunications

** "Kosovo: Reconstruction 2000" European Union/UNMIK Department of Reconstruction, April 2000 pp79.

Mladi i telekomunikacije

Znaèaj ponovnog uspostavljanja telekomunikacionog sistema je još veæi zbog mladih ljudi koji su na putu povezivanja preko interneta. Mladiæ iz Kaminice/Kamenice, napisao je u toku rada jednog okruglog stola organizovanog za mlade ljude u tom kraju "Uspostavljanje telekomunikacionog sistema je treæa stvar po važnosti za mene jer dalje možemo da se razvijamo putem veza preko interneta," dok njegov kolega veruje da "što se tièe telekomunikacija, jedini problem za sada predstavlja internet." Još jedan mladiæ iz Istoka/Istog primeæuje da bi bilo dobro da se ponovo uspostavi redovna telefonska linija jer "su nam dosadili ljudi sa mobilnim telefonima!"

14. Kultura

Posebnu pažnju treba obratiti na aktivnosti u kulturi zbog potrebe za fizièkim i mentalnim opuštanjem posle svih nesreæa koje su ljudi na Kosovu doživeli.

Profesor iz Prištine/Prishtina

Uzimajuæi u obzir urgentnost nekih drugih problema, zajedno sa èinjenicom da je trebalo izdvojiti 5 pitanja koja su "manje važna", kultura se nalazi na 14 mestu na listi. Međutim, mnogo njih smatra da se pitanje kulture može uvrstiti u njihova "prva tri prioriteta". Generalno govoreæi, oni istièu da je pitanje kulture važno za razvoj društva, da ima opuštajuæi i terapijski efekat na one koji su propatili tokom poslednjih godina i da bi imala pozitivan uticaj na omladinu.

Napredak u kulturi

Mnogi ljudi istièu znaèaj kulture za napredak društva na Kosovu. "Kultura pre svega," piše elektroinženjer iz Prištine/Prishtina, "tako da ako se ne bavimo kulturom, to æe se odraziti na druga polja našeg života, ukljuèujuæi zdravlje i kondiciju." Žena iz Peæi/Peje se slaže da, "Postoji potreba za autentiènim kulturnim razvojem." Prem ispitaniku iz Prizrena "ne postoji puno sportskih udruženja ili plesaèkih grupa, ali bi podržali svaku aktivnost koja pruža fizièku i mentalnu relaksaciju." Slièno, profesor iz Prištine/Prishtina piše da se na kulturne aktivnosti "treba obratiti posebna pažnja, zbog potrebe za fizièkim i psihièkim opuštanjem nakon svih nesreæa kroz koje je narod na Kosovu prošao."

Kultura i mladi

Mladi ljudi se èesto pominju kada se prièa o kulturi i o novim kulturnim aktivnostima i ustanovama gde bi mladi mogli da se angažuju. "Tokom poslednjih deset godina," piše èovek iz Mitrovice/Mitrovice, "ovo pitanje nije bilo tako važno za nas. Upravo zbog toga mislim da bi trebalo da sada obratimo više pažnje na to. Našim mladim ljudima su potrebne kulturne aktivnosti i takva mesta gde bi mogli da se angažuju." Biolog sugeriše da "mladima treba više takvih mesta gde bi mogli da se bave recimo sportom." Agronom iz Suve Reke/Suhareke takodje piše da, "treba da postoji više sportskih hala u ovom regionu." Èovek iz Vitine/Viti "Mladi na Kosovu bi mogli da zaborave svoje ratne traume, ukoliko bi se bavili razlièitim sportovima ili nekim muzièkim aktivnostima." Dermatolog iz Prištine/Prishtina sugeriše "Trebalo bi da našu decu nateramo da se više bave sportom i kulturom, onda nebi

Podaci vezano za kulturu

· Na Kosovu trenutno ima 14 muzeja, 56 biblioteka, 176 kulturnih centara, 3 pozorišta i 12 bioskopa, približno 53% je oštećeno i 6% uništeno.*

---

* "Kosovo Building Assessment" International Management Group, April 2000.

tako često išla u diskoteke. Treba da ih usmerimo na aktivnosti koje će doprineti njihovom zdravlju. Takođe potrebne su češće diskusije pri studentskim udruženjima na temu trenutnih problema, kao i predavanja vezano za upotrebu interneta a ne da provode svo svoje vreme po kafeterna

15. Prevoz Putnika

Trebaju nam autobusi za profesore, studente i radnike.

Stanovnik Kamenice/Kamenice

Prevoz putnik, iako se ne kotira visoko na listi prioriteta, za neke je od izuzetnog značaja. Za one koji žive u selima prevoz je problem zato što je neredovan, a oni koji žive u gradovima žale se na lošu koordinaciju. Prevoz putnika na Kosovu funkcioniše sa 20% kapaciteta što posebno osećaju ljudi koji žive u udaljenijim mestima kako kaže èovek iz Dragaša/Dragash, “u našoj opštini jednostvano nema prevoza i mi bismo voleli da uradimo nešto u vezi toga.” Slièno, ekonomista iz Srbice/Skenderaj primeæuje da nedostatak autobusa otežava pojedinim djacima svakodnevni odlazak u školu. “Ovde dolaze djaci iz mnogih okolnih sela,” kaže on “a nemaju prevoz. Da li treba da pešaèe svaki dan?”

Stanovnici gradova se ne žale na nedostatak vozila u gradskom prevozu, veæ pre na njegovu neorganizovanost i haotiènost. Stanovnik Prištine/Prishtina kaže da bi “gradski prevoz trebalo da bude bolje organizovan, a ne ovako divlje kao do sada,” dok se drugi stanovnik Prištine/Prishtina žali na saobraæaj koji je sve gori i gori zbog heregistrovanih mini kamiona i autobusa koji zagadjuju okolinu. Oni, koji smatraju da je gradski prevoz problem, traže od svojih lidera da uspostave sistem prevoza koji bi bio redovan kako bi se lakše dolazilo do sela i da se saobraæaj u gradovima reguliše.

Podaci vezano za prevoz putnika

- Autobusi uglavnom obezbeđuju prevoz putnika na Kosovu. Trenutno ‘Kosovo-Trans’ radi sa 200 autobusa u 12 regionalnih centara. 80% voznog parka preduzeæa je uništeno za vreme rata, tako da je nemoguæe obezbediti adekvatnu uslugu širom Kosova.
- Prištinu opslužuje ‘UrbanBus Priština’ preduzeæe sa 20 autobusa, (poredjenja radi pre rata bilo ih je 115). Procenjuje se da 500 privatnih autobusa funkcioniše na Kosovu, zajedno sa određenim brojem neprijavljenih mini autobusa (procenjuje se preko 1 000)*
- Kosovo ima železnicu dugu 330 km koja se satoji od dve glavne linije sa severa na jug i sa istoka na zapad. U toku rata pruga je minimalno ošteæena. I pak, železnièki sistem zahteva velike popravke zbog neodržavanja. Pre rata, dnevno je išlo 20 vozova koji su prevozili oko 8000 ljudi. Danas dva putnièka voza putuje od Kosova Polja do Zveèana, prevozeæi samo 800 putnika dnevno.**

* “Kosovo: Reconstruction 2000” European Union/UNMIK Department of Reconstruction, April 2000 pp. 103

** UNMIK Department of Transport and Infrastructure.

Drugi problemi koji se javljaju

Sigurnost, Bezbednost i Primena Zakona

Umorili smo se da živimo u strahu od nasilja. Vreme je da na Kosovu zavlada zakon.

Stanovnik Mališeva/Malisheve

Medju pitanjima koja nisu pokrivena UNMIK-ovom Odredbom o Lokalnim Samoupravama na Kosovu, ali koja su značajna za jednu zajednicu, jesu pitanja sigurnosti, javne bezbednosti i primene zakona. O potrebi da se "zaustavi nasilje" se često priča. Dok UN zadržava kontrolu nad ovim pitanjima, ljudi smatraju da situacija u njihovim zajednicama mora da se poboljša. Mnogi sugerišu da kriminal raste, da se kriminalci retko pronalaze, da bezakonje postaje endemično i da je sigurnost ljudi ugrožena. "Kriminal raste svakodnevno," tvrdi žena iz Djakovice/Gjakove, "i policija je nemoćna da uradi bilo šta. Treba nam naša policija koja poznaje svoju zajednicu, koja može da pronadje ljude koji krše zakon i da ih izvede pred sud." i drugi se slažu da : "Zbog sigurnosti ," kaže čovek iz Mališeva/Malisheve), moramo da uvedemo vladavinu zakona i da imamo policiju sa Kosova. Sa svim dužnim poštovanjem, policija koju čine pripadnici drugih zemalja nas ne pozanje, ne poznaje našu zajednicu, naš jezik, običaje i kuturu. Zato im je teško da nam pomognu ili da efikasno istraže neki zločin." Drugi dodaje "Da bi krenuli dalje , potrebna nam je vladavina zakona, koja zauzvrat zahteva da Kosovo ima ustav i sudove i policiju koji funkcionišu." Ljudi žele da se oslobode straha koji je za mnoge sastavni deo svakodnevnog života, "Da budemo sigurni, da zaustavimo ubijanja, kidnapovanja, pljačkanja, - da imamo miran i siguran život – bez straha " kaže penzioner iz Prištine Prishtina).

Emancipacija žena

Napredak Kosova zahteva emancipaciju žena.

Covek iz Glogovca/Gllogovc

Kada se govori o bezbednosti i vladavini zakona, često se spominje pitanje nasilja nad ženama i pitanje ženskih prava. “Trenutno,” piše profesor iz Djakovice/Gjakove, “nasilje raste. Nemamo zakone koji bi zaštitili žene, i žene nemaju odgovarajuća prava. Moj zahtev upućen našim liderima jeste da rade više na ovim pitanjima.” Ostali se slažu i smatraju da položaj žena na Kosovu mora da se kritički preispita. Neke žene pričaju o diskriminaciji kada je u pitanju zapošljavanje, i traže da one imaju ista prava kao i muškarci. Grupa ispitanika iz Glogovca/Gllogovc veoma bučno reaguje na činjenicu da “tradicionalno, žene na Kosovu imaju nizak nivo obrazovanja. Svesni smo da bez emancipacije žena, društvo ne može da napreduje.” Napredak mora da postoji i na ovom polju, oni dodaju, da bi žene “imale jednaka prava kao i muškarci.”

Perspektive manjinja

Naše kretanje je ograničeno na 20 koraka ispred naših kuća.

Srbin iz Prištine/Prishtina

Približno 15% od ukupno svih sastanaka u okviru projekta Glasovi Glasova bilo je isključivo sa članovima manjina. Iako postoji očigledna razlika kada su u pitanju određeni prioriteti, problemi bezbednosti, slobode kretanja, sigurnosti, mogućnost školovanja i lečenja jesu problemi koje spominju i manjine što je identično sa prioritetima ostalog stanovništva. Zdravstvena zaštita je prva na listi prioriteta, a potom razvoj privrede i zapošljavanje, zatim pitanja vode, zaštite manjina i struje. Ovim prioritetima, sem pitanja zaštite manjina, se prilazi iz jednog drugačijeg ugla u odnosu na to kako se ti prioriteti sagledavaju u ostalim delovima Kosova. Ovo poglavlje se bavi time kako manjine vide svoje perspektive i do sada o tome nije govoreno u ovom izdanju. Ne možemo da tvrdimo da je ovo iscrpni pregled svih prioriteta manjina, niti smo imali nameru da prikazemo sve manjine na Kosovu. Funkcija ovog poglavlja jeste da podvuče prioritete koje manjine drugačije sagledavaju, ili da pomene probleme koji nisu definisani Odredbom UNMIK-a o Lokalnim Samoupravama na Kosovu.

Zdravstvena zaštita

Razlozi koji manjine navode kad stavljaju zdravstvenu zaštitu na prvo mesto prioriteta su isti kao kod ostatka stanovništva. Ljudi su zabrinuti zbog bolnica u kojima nema dovoljno mesta, loše higijene, skupih lekova i lečenja kao i zastarele opreme. Glavna razlika u njihovim komentarima je vezana za mogućnost lečenja. Najueestaliji komentar je na raun zdravstvene zaštite koja je neadekvatna i kako pripadnici manjina moraju da putuju u udaljena mesta – čak i do Srbije – da bi mogli da se leče. Srbin iz Orahovca/Rahovec piše da “mi moramo da poboljšamo zdravstvenu zaštitu otvaranjem klinika koje bismo mi mogli da koristimo, zapošljavanjem lekara specijalista kao i dobrim snabdevanjem lekovima,” dok pripadnik populacije Roma u Gračanici kaže da, zbog trenutne bezbednosne situacije i njegovog straha da ode u Prištinu/Prishtina, on mora da ide sve do Niša (Srbija) da bi se lečio u bolnici. Manjine takodje ukazuju na potrebu određenog stepena bezbednosti kako bi mogli da se leče u obližnjim bolnicama, ili da se otvori više klinika po selima gde bi oni smatrali da je sigurno da odu na lečenje.

Ekonomski razvoj i zapošljavanje

Kao i ostali deo stanovništva na Kosovu, manjine prepoznaju privredu i nezaposlenost kao važne prioritete kojima bi se trebalo više pozabaviti. Èlanovi romske zajednice u Graèanici su zabrinuti zbog velikog broja nezaposlenih Roma. "Mi, Romi, koji smo ostali u Graèanici," kaže jedan stanovnik, "prihvatili bismo bilo kakav posao. Mi moramo da nahranimo naše porodice." Drugi Romi tvrde da su diskrimisani prilikom podele poslova. Srbi u Orahovcu/Rahovec su zabrinuti zbog nedostatka mogućnosti za zaposlenje u njihovoj zajednici, dok Srbin iz Prištine/Prishtina kaže da je "ekonomski oporavak naš prvi zadatak."

Bezbednost i sloboda kretanja

Drugi problemi koje pominju pripadnici manjina i smatraju za jako važan prioritet jesu bezbednost i sloboda kretanja. Bezbednost se pominje kao jako znaèajan prioritet medju pripadnicima romskih i srpskih manjina. Èak i kad imaju mogućnost da izadju iz enklava, oni i dalje oseæaju svakodnevno nesigurnost i strah; plaše se dok hodaju ulicama, plaše se kad idu u posetu prijateljima, plaše se dok obavljaju svakodnevne obaveze kao što su kupovina ili odlazak u apoteku. U Prištini/Prishtina, pominju sluèajeve kao što su kamenovanje ili bacanje smeæa na njihove stanove, dok se ljudi u Orahovcu/Rahovec plaše fizièkog napada. Porast nasilja predstavlja problem širom Kosova; a, pripadnici manjina se posebno plaše nastavka etnièkog razraèunavanja i kidnapovanja. "Brojne otmice i paljenja," kaže Srbin iz Orahovca/Rahovec "su naterali Srbe da se stalno sele zato što se ne oseæaju sigurno." i pripadnici romske populacije strahuju zbog istih stvari: "Ja èe policijske snage mogu da smanje kriminal i nasilje," piše èovek iz Kline/Kline i ostali se slažu sa njim navodeæi bezbednost kao glavni prioritet.

Sloboda kretanja je još jedno pitanje koje istièu pripadnici srpskih manjina. "Srbi u Orahovcu/Rahovec," piše stanovnik Orahovca/Rahovec "žive u getu , na površini koja je manja od 1000 kvadratnih metara. Bilo kakv pokušaj da se izadje doveo bi do otmice, tako da je jedini naèin da se izadje iz ovog geta uz medjunarodnu pratnju." Oni traže da mogu da se slobodno kreæu ulicama, da mogu da posete svoje prijatelje i rodjake u srpskim enklavama kao i rodjake u Srbiji. "Naše kretanje je ogranièeno na 20 koraka ispred naših kuæa," piše Srbin iz Prištine/Prishtina. "Mi želimo da možemo da odemo iz Prištine/Prishtina i da se vratimo u Prištinu/Prishtina bezbedno." Pripadnik Roma iz Prištinae/Prishtina dodaje, "mi moramo da imamo slobodu kretanja, da možemo da se kreæemo bez straha i obazrivosti." Za neke sloboda kretanja dalje podrazumeva i slobodu korišæenja prevoza po Kosovu i neki pripadnici manjina kažu da zaziru od korišæenja lokalnog prevoza zbog mogućih etnièkih maltretiranja. Srbin iz Ajnovca kaže da oni nemaju slobodu kretanja jer autobus iz Kaminice /Kaminice neæe da putuje kroz srpsku oblast. Drugi èovek tvrdi da èak i kad bi putovao, "ljudi bi i dalje bili isuviše uplašeni da koriste taj prevoz jer su doživeli brojne provokacije i karte se plaæaju u markama umesto u dinarima."

Drugi problemi koje iskljuèivo navode pripadnici srpskih manjina jeste povratak privremeno raseljenih Srba i pravo da mogu da prodaju ili koriste svoju imovinu. Konaèno, sve manjine istièu da etnièki odnosi unutar Kosova mora da postignu neku ravnotežu. "Pre svega, " piše èovek iz srpskog dela Orahovca/Rahovec "moramo da ostvarimo poštovanje ljudskih prava na Kosovu za sve etnièke grupe." Apel za toleranciju medju etnièkim grupama i smanjenje trenutne tenzije je oèigledan kroz komentare mnogih ljudi, s obzirom da imaju viziju budućnosti koja je ispunjena nadom. "Po meni, kaže Srbin iz Orahovca/Rahovec, "trebalo bi da zajedno sa Albancima radimo na tome da uradimo sve što je moguæe da se život vrati u normalu."

Prioriteti po regionu

	Prizren	Mitrovica/Mitrovice	Priština/Priština	Pec/Peje	Gnjilane/Gjilne
1	Zdravstvena zaštita	Zdravstvena zaštita	Zdravstvena zaštita	Obrazovanje	Obrazovanje
2	Obrazovanje	Obrazovanje	Obrazovanje	Zdravstvena Zaštita	Zdravstvena Zaštita
3	Ekonomski razvoj/zaposlenost	Ekonomski razvoj/zaposlenost	Ekonomski razvoj/zaposlenost	Ekonomski razvoj/zaposlenost	Ekonomski razvoj/zaposlenost
4	Voda	Usluge socijalnih ustanova	Voda	Smeštaj	Usluge socijalnih ustanova
5	Usluge socijalnih ustanova	Voda	Smeštaj	Usluge socijalnih ustanova	Struja
6	Struja	Smeštaj	Struja	Voda	Voda
7	Putevi	Struja	Usluge socijalnih ustanova	Struja	Životna sredina
8	Smeštaj	Smece	Putevi	Putevi	Putevi
9	Životna sredina	Zaštita manjina	Životna sredina	Životna sredina	Smece
10	Kanalizacija	Kanalizacija	Smece	Zaštita manjina	Smeštaj
11	Telekomunikacije i Pošta	Putevi	Kanalizacija	Smece	Kultura
12	Zaštita manjina	Životna sredina	Zaštita manjina	Telekomunikacije i Pošta	Telekomunikacije i Pošta
13	Smece	Telekomunikacije i Pošta	Telekomunikacije i Pošta	Kultura	Kanalizacija
14	Kultura	Kultura	Kultura	Sewage	Zaštita manjina
16	Prevoz putnika	Prevoz putnika	Prevoz putnika	Prevoz putnika	Prevoz putnika

Sadržaj

1. Kratak Osvrt.....	5
2. Predgovor.....	3
3. Uvod.....	8
4. Prioriteti glasaca.....	10
· Zdravlje.....	11
· Obrazovanje.....	15
· Razvoj/Zaposlenost.....	19
· Voda.....	22
· Usluge Socijalnih Ustanova.....	25
· Struja.....	27
· Smestaj.....	29
· Putevi.....	31
· Zivotna sredina.....	33
· Smece.....	35
· Kanalizacija.....	37
· Zastita manjina.....	38
· Telekomunikacije/Posta.....	40
· Kultura.....	41
· Prevoz putnika.....	43
6. Dodatak: Prioriteti po regionima.....	44
7. Perspektiva manjina.....	46